

RESEARCH ARTICLE

Is State-Centeredness the Distinctive Feature of Historiography in Germany?*

Mehmet Ali Akyurt** İsmail Coşkun***

Abstract

This article focuses on peculiarities of historiography in Germany in the light of German historians' works from Chladni to Lamprecht. It deals with both continuities and periodical differentiations. The distinctive features of historicism consisting the main tradition in the historiography in Germany can be formulated as "history as an empirical science", "history for history", "respect for the particular" and "knowledge of inevitability of historian's subjectivity". Historiography in Germany has been loyal to aims of "cultural history" (*Kulturgeschichte*) and "universal history" (*Universalgeschichte*) put forward by Herder, and developed the "universal cultural history" program. This program advocates that fields of human activities such as politics, economics, religion, culture, besides old ages and foreign cultures have to be dealt with "as of themselves". Thus works of "universal cultural history" written beginning from 1750s in Germany can be seen as a kind of early forerunners of the attempt of "social history", even of "history of civilizations" meaning "integrative history" in Braudelian terms. Even if the pendulum of historiography in Germany swung from 1750 to 1900 between Ranke's naive objectivism and Droysen's subjectivism, or between "political history" as put by Iggers and "cultural history" devoid of political and economic base as put by Braudel, its main axis has been defined by the holistic program of "universal cultural history", which combined "cultural history" and "political and economic history", and surpassed "national history".

Keywords

Historiography • Historiography in Germany • German historicism • Universal history • Cultural history

Alman Tarihçiliğinin Alameti Farikası "Devlet Merkezlilik" midir?

Öz

Bu makale Chladni'den Lamprecht'e Alman tarihçilerin çalışmaları ışığında Alman tarihçiliğinin özgünlüklerine odaklanmakta, süreklilikler kadar dönemsel farklılaşmaları da ele almaktadır. Alman tarihçiliğinde ana geleneği oluşturan tarihselciliğin ayırt edici ilkeleri, "ampirik bilim olarak tarih", "tarih için tarih", "tekile saygı" ve "tarihçinin öznelliğinin kaçınılmazlığı" şeklinde formüle edilebilir. Alman tarihçiliği Herder tarafından ortaya konan "kültürel tarih" (*Kulturgeschichte*) ve "evrensel tarih" (*Universalgeschichte*) hedeflerine sadık kalmış, 19. yüzyılda "evrensel kültürel tarih" programını geliştirmiştir. Bu araştırma programı hem siyaset, iktisat, din, kültür gibi insani faaliyet alanlarının hem de eski çağların ve yabancı kültürlerin "kendileri itibarıyla" ele alınmalarını savunmaktadır. Nitekim 1750'lerden itibaren Almanya'da kaleme alınan "evrensel kültürel tarih" çalışmaları erken tarihli bir "sosyal tarih", hatta Braudel'in kast ettiği şekilde "bütünleştirici tarih" anlamında "uygarlık tarihi" girişiminin müjdecileri niteliği taşımaktadır. Alman tarihçiliğinin sarkacı 1750-1900 aralığında Ranke'nin naif nesnelciliği ile Droysen'in öznelciliği, Iggers'in iddiasındaki gibi "siyasi tarih" ile Braudel'in iddiasındaki gibi siyasi ve ekonomik temelden yoksun "kültürel tarih" arasında salınsa da; ana eksen, hem "kültürel tarih" ile "siyasi ve iktisadi tarih"i birlikte ele alan hem de "milli tarih"i aşan bütünsel "evrensel kültürel tarih" programı tarafından tanımlanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Alman tarihçiliği • Alman tarihselciliği • Evrensel tarih • Kültürel tarih

* This article extracted from PhD thesis of the first author. Also, this article supported by Istanbul University Scientific Research Project Unit (Project Number: 50641) and TÜBİTAK BİDEB 2214/A Yurt Dışı Doktora Sırası Araştırma Burs Programı.

** **Correspondance to:** Mehmet Ali Akyurt (Assist. Prof.), Department of Sociology, Faculty of Letters, Istanbul University, Istanbul 34134 Turkey. Email: mehmetali.akyurt@istanbul.edu.tr

*** İsmail Coşkun (Prof. Dr.), Department of Sociology, Faculty of Letters, Istanbul University, Istanbul 34134 Turkey. Email: ismail.coskun@istanbul.edu.tr

To cite this article: Akyurt, M. A., & Coşkun, İ. (2018). Is state-centeredness the distinctive feature of historiography in Germany? *Istanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 38, 293-342. <https://doi.org/10.26650/SJ.2018.38.2.0033>

Is State-Centeredness the Distinctive Feature of Historiography in Germany?¹

“Peculiarities” of German history (Blackbourn & Eley, 1985), “special path” (*Sonderweg*) (Wehler, 1981) and Germany’s “late” (*verspätet*) (Plessner, 1982) or “partial modernization” (*partielle Modernisierung*) (Rüschemeyer 1969, as cited in Käsler, 1984, p. 204) refer to difference-centered comparisons made between Germany and other countries. Historiography in Germany has itself been the subject of such comparisons. Georg Iggers, one of the leading experts in German historiography, contrasted Germany with England, Italy, America and France in particular, pointing out some of the distinctive features of historiography in Germany. One of these features is that one single paradigm is dominant in historiography in Germany, i.e. historicist tradition. Another feature is the height of both the theoretical and methodological self-consciousness level of German historians. At the same time, Iggers draws attention to the fact that some characteristics of historiography in Germany cannot be seen as its distinctive features, contrary to widespread acceptance. For example, critical analysis of documents associated with Ranke cannot be seen as its distinguishing characteristic since it was developed by an earlier generation of philologists, classicists, and Bible-scholars (Iggers, 2012b, p. 3).

According to Iggers, the distinctive feature of historiography in Germany is its state-centeredness (Iggers, 2012b, p. 4). *State-centered historiography* means that German historians agree on the theoretical understanding that the discipline of history is the science of the history of states - in terms of the nature of history. In this context, Iggers advocates that German historicist tradition focuses on the conflict between great powers as its topic, and on diplomatic documents rather than statistics, social research etc. as its source. The dimension of state-centeredness regarding the operation of scientific activities is “the insistence that historical study must keep close to archival sources” (Iggers, 2012a, p. 36). The problem of reliability of sources as a condition of being scientific leads the historian to turn away from various rich categories of sources, and to limit himself to certain kinds of sources. So, as the major institution holding archives, the state becomes the criterion of reliability.

Moreover, it is seen that Iggers supposes a positive correlation between *state-centered historiography* and appearances of state-centeredness in other fields. For example, according to *state-centered history* understanding, politics is the main factor shaping history. History is the history of states. The main actors, which determine the flow of history, are states (Freyer, 2012, p. 71). Therefore the field of study of the discipline of history also has to be the state. This view of

1 This article is based on the PhD thesis entitled “Methodological Debates in German Sociology” (1870-1914) written by Mehmet Ali Akyurt under the supervision of İsmail Coşkun. This study has been supported by TÜBİTAK 2214/A International Research Fellowship Program (for PhD Students) and Scientific Research Projects Coordination Unit of Istanbul University (Project Number: 50641).

history mostly appears together with the political-history-centered understanding of historiography. As one of the leading representatives of this approach, and the rector, dean of the faculty of philosophy, and head of the philosophy department at the University of Berlin, the main higher education institution of the Prussian state, Hegel's position was parallel to Prussian international competition and legitimacy search at the beginning of 19th century. As a state-centered example of philosophical interest directed towards history, Hegel advocates that states are actors and makers of history. Accordingly, history is the history of states, in other words, the ones who make history are not ordinary people, classes or societies, but states, statesmen and "great men". Following Hegel's formulation, there is a moving force of history and this is neither family (organism) nor bourgeois society (economics), rather it is the state (politics). Every great power following each other in the history of mankind represents a certain stage of *Geist*. As each state follow its predecessor, Geist goes a step further in its advancement, which embodies the history of mankind (Freyer, 2012, p. 71).

In this appearance of state-centeredness, society, social institutions, economics, culture and religion are not handled as autonomous entities. These are imagined as mere functions or manifestations of state, or fields of lower status to be regulated by states. It is possible to explain this through the incompleteness of the realm outside the state. On the other hand, state-centeredness does not necessarily mean the total neglect of fields such as culture, economics and society. Rather, it corresponds to the lack of addressing them as of themselves. State-centeredness results in those fields being dealt with from an administrative point of view limited to the scope of policy development.

State-centered politics understanding means that German historians, even if they are conservative, liberal, democrat or socialist, lie on the common ground of state-centeredness as a political orientation (Iggers, 2012b, p. 4). Furthermore, Iggers adopts the understanding of "power state" (*Machtstaat*) and seeing the state as a purpose in itself as (regarding politics) one of three intellectual pillars of historicism, which he perceives as the main paradigm determining the historiography in Germany (the remaining pillars are rejection of normative thought, regarding philosophy of values, and opposition to conceptualization, regarding epistemology). While borders between state and society become ambiguous in France and England, the distinction between the ruler and ruled protects its sharpness and decisiveness. Related to this, while the state is seen as an instrument for public good from a pragmatic perspective in France and England, it is understood as self-evident with its own rules from an idealist perspective (Iggers, 2012b, pp. 7–8).

Another dimension of state-centeredness regarding “sociology of science” is that German historians address experts in academia, bureaucracy and politics, instead of the general public or a wider audience consisting of layman readers. Accordingly, German historians are closer to the state, than to the society. Therefore, they are more interested in political problems than social ones. German historians work mostly at universities and the German higher education system determines their agenda (Iggers, 2012a, pp. 27–28).

On the other hand, being located under the roof of the state and financed by the state does not necessarily result in a fully state-controlled research activity and topic selection. For example, *1813 spirit*, which appeared after the 1806 defeat of Prussia by France, brought with it a large-scale public funding in higher education but scientific activity in Prussia never lost its autonomy within the framework of the Humboldtian model of higher education. Furthermore, it is doubtful that a state-controlled scientific inquiry would definitely lead to a limitation of interest by the state in history. Likewise, the Prussian state in the pre-1870 period was in trouble in terms of international competition and was trying to legitimate its leading position among German states, and as a result it focused on foreign policy, and therefore needed a state-centered history. On the other hand, in the period after 1870 when it coped with social turmoil and inner politics, it required social and economic history. After the Unification, the “social question” (*soziale Frage*) and gradually the “question of working classes” (*Arbeiterfrage*) gained significance. As a result, studies of social and economic history increased both in universities and other scientific institutions such as in German Economic Association (*Verein für Sozialpolitik, VfS*). Adolph Wagner reflects this process of transition from politics to socio-economics in 1895 as follows: “The social question (*soziale Frage*) is now the central question as the national question (*nationale Frage*) [unification question (*Einheitsfrage*)] was before 1871” (as cited in Baş, 2015, p. 46). In other words, after the Unification, the subject matter of history as a discipline expanded to the realms outside the state because of being state-controlled by the discipline itself.

In which period was state-centeredness influential on the historiography in Germany according to Iggers? By setting apart Herder as an *exceptional* pioneer, Iggers sees Wilhelm von Humboldt and Ranke as founding fathers (Iggers, 2012b, p. 3). Additionally, he points out the continuity between German historicist tradition and the Schmoller School in the last quarter of 19th century as of state-centeredness (Iggers, 2012a, p. 37). Historians such as Jacob Burckhardt, Julius von Ficker, Johann von Döllinger, Max Lehmann, Franz Schnabel, Lorenz von Stein and Karl Lamprecht, and philosophers such as Arthur Schopenhauer and Friedrich Nietzsche are listed by Iggers as *exceptional* authors, which have not a state-centered understanding of history (Iggers, 2012b, p. 4). Evidently, Iggers sees most other German authors other than these as proponents of the state-centered view.

Limits and Sources of Interest in the State

Even if Iggers sees state-centeredness as the distinctive feature of historiography in Germany (2012, p. 3), this, or interest in the state in general can be thought of as a temporary intellectual tendency, which gains and loses popularity from time to time. State-centeredness appears in its various dimensions distinguished above analytically. Despite the fact that they sometimes coincide contingently, identification of them with each other and reduction of one to another have to be problematized. In this sense, *state-centered historiography* has to be delicately distinguished from appearances of state-centeredness in other fields. In order to historicize German historians' interest in the state, three steps may be followed: (i) discovery of historical reasons behind the production of the widespread opinion that this interest in the state is almost timeless and stems from the "essence" of historicism, (ii) clarification of temporal limits of this interest, and (iii) detection of historical reasons behind this temporal interest.

(i) Temporality of state-centeredness in 19th century German historicist tradition is mostly kept in the background, probably because of the distortion of the empirical ground by the historians which base their views fully on their own ages, countries and values, exactly in the same manner as criticized by Herder (Gökberk, 1948, p. 79). The inclination towards seeing the temporal state-centeredness in the historiography in Germany temporally more widespread than as it is in reality, almost as a timeless phenomenon, can be seen as a result of retrospective readings about 19th century Germany's development after World War I, and especially after the Nazi experience. Those reverse order readings relate German military aggressiveness to the fact that both German society and intellectuals give too much importance to state. Durkheim's attempt to reduce 19th century German thought to the ideas of statist historian Treitschke, in his propaganda booklet written during the WW I, can be seen as an early example of those readings (Durkheim, 1915). The same tendency can also be observed in the Post-war literature in English. Those works have to be re-analyzed critically from this point of view.

(ii) Against this anachronic approach, the historicization project of the tendency of state-centeredness among 19th century German historians also has to include the attempt to identify its scope of influence. In which period and how far is historiography in Germany state-centered? When and why is the culture-oriented understanding of "cultural history" (*Kulturgeschichte*), which was highly influential in 18th century historiography in Germany, replaced by politics-centeredness? To which periods, authors and works is the *political history orientation* in 19th century limited? Exactly when in the 19th century is state-centeredness again replaced by *social history orientation*? How can the social and economic history studies by *VfS* founded in 1873 be explained? The same question can be asked for Lamprecht's powerful 1885-86 study on social history (Iggers, 2012a, pp. 31–32).

(iii) Study of factors behind this *temporal* political history orientation of the historiography in Germany points towards some historical facts: the 1806 defeat, for example, underlined the importance of political unity and central unitary state in Germany. In the mentality of German society, the significance of the role of the state has gradually increased in the Reform period following the defeat. According to Ranke, only an independent state, which gains maximum power against his rivals, can guarantee freedom, law and cultural creativity of its people. (Iggers, 2012b, p. 9) So, this idea became stronger in general in the German thought beginning from 1810s, and this resulted in a focus on the state in the historiography in Germany.

Secondly, in a period when international relations, foreign policy, struggle for power and wars are on the agenda, an intensification of state-centered understanding of history writing seems plausible. Active actors of this process are states - affairs occur at the level of state. After that *domestic politics* and *concerns* gained primacy and priority, as in the title of Kehr's book on 19th century German social history (*Primat der Innenpolitik*), social policy agenda and socio-economic research and studies intensified. Those studies of economic and social history conducted especially by *VfS* members were more "scientific" than 18th century cultural histories. In other words, this was the result of partial resolution of foreign policy problems and the emergence of social policy problems as a product of social change in 1870s.

Another reason internal to the scientific field was that the beginning of the 19th century (when history was emerging and trying to prove itself as a scientific discipline) was a period of strict Kantian conditions where being scientific also influenced "social sciences". Wolff-Kant tradition's strict standards of being scientific, e.g. "there is only as much science in a discipline as there is mathematics in it", necessitated that the *material* (events) and *laws* of history are universal, demonstrable, not particular and not contingent. Wolff advocated 1728 that history is "the lowest form of knowledge" (Beiser, 2017, p. 134). A critical student of Wolff, Chladni (Chladenius) (1710-1759), "the German Vico" (Beiser, 2011, p. 27), who is counted among the first methodologists of modern history, and accepted as the founder of history in Germany as an empirical science (Müller, 1917), advocated in his 1752 "General Historiography" (*Allgemeine Geschichtswissenschaft*) that those standards of being scientific are not related to the *material* and *laws* of history, but to historical *research activity* itself (existence of procedures, standards and rules followed during historical research) (Beiser, 2017, p. 134). However, again in this case, history as the science of human, society, culture and *Geist* had to limit itself to a restrained realm, where it could satisfy those revised Wolffian standards in terms of *scientific activity*. This resulted in political history because of the availability of reliable sources regarding the history of states. Because sources on social, economic and cultural fields could not be seen as reliable according to the mentioned criteria, historians had to limit

themselves to the political field where they could find reliable sources. This was a new restriction, enforcing historians to unwillingly exclude the rich cultural material studied in a “scientific” manner before Kant, and this meant the abandonment of cultural history. When Neo-Kantians² and historicists flexed those Kantian standards more and more, this idea that history should only deal with the state was gradually left, and the social world with its cultural, economic and psychological dimensions found a place for itself in the works of German historicist historians.

Lastly, there is an additional interest in the state in Germany’s historiography through the field of law studies. “Germany was governed by a peculiar combination of Roman law and German customary law. But understanding Roman law required knowledge of Roman culture and history, just as understanding German customary law demanded knowledge of the Middle Ages (Beiser, 2017, p. 136). Therefore, studies on law were actually studies on the history of law, i.e. a kind of state-centered history.”³

Philosophers and Historians’ Interest in History

The increase of interest in empirical historical studies can be related to political and military failure. Therefore, the line between the end of “the age of reason” (18th century) and the beginning of “the age of history” (19th century) is drawn by the failure of the French Revolution. Accordingly, “one major lesson of the French Revolution was that people could not create societies and states according to the mandates of pure reason alone.” (Beiser, 2017, p. 133). In order to do this, a deeper understanding of society is necessary, which also takes historical and irrational factors into account. In other words, 18th century Enlightenment thought tried to rule religion, society and state with the help of reason alone without looking to history, but failed. In this sense, history as a discipline became a current issue after philosophy failed to grasp religious, social and political fields. Put differently, Enlightenment’s interest in history emerged as a next step after the failed attempt to remove the effects of religion and state on social life.

In this period, the insufficiency of philosophical reductions as presuppositions about human nature in ruling the world became visible, philosophy experienced

2 Historicism was a way of perception, which influenced various disciplines such as law, economics, linguistics etc. Its effects transcended the field of history. In fact, Neo-Kantianism, which was formulated at the beginning of the 1790s, lived its golden age from 1860 to 1914 as a result of the growing impact of two cultural factors, i.e. German nationalism and historicist outlook. Neo-Kantianism emerged as a reaction against two philosophical currents, Hegel’s speculative idealism of 1800-1830 and materialism of the 1850s. The common features of Neo-Kantians can be summarized as a respect for Kant, seeing him as a shelter against materialism, criticism towards giving philosophy the duty of shaping scientific activity, refusal of methods of speculative idealism, advocating the necessity of balancing rationalism with empiricism, accepting value of experience against reason, and perception against conceptualization (Beiser, 2015, pp. 1–5).

3 It has to be kept in mind that the history of law is also inclined towards social history, as state-centered history. For example, Weber’s studies on agricultural law were close to the history of agriculture, production, work, economy, and eventually social history.

failure against the social world, and philosophical discourses created a smaller reflection on society. Those developments resulted in the increase of interest in empirical history and the need for history as an Imperial discipline. On the other hand, political, military and economic victories against other countries caused a superficial interest in society limited to philosophical speculations in those successful countries. Sometimes big defeats create reactive philosophies of history as a shortcut attempt to overcome the trauma. While the philosophy of history is mainly the discourse of winners in the stage of history, in such exceptional cases, we see that they are created and used also by losers.

The interest in history of Enlightenment philosophers, similar to society conceptions of natural law theorists, is based on a philosophical understanding about whichever aspect of human nature and mostly in the form of a philosophy of history devoid of empirical basis. Freyer points out the divergence between historians' human understanding and philosophers' –who are proponents of rational natural law theory. Accordingly, while historians try to make inductive inferences based on empirical data, natural law theorists focus on the fundamentals of human nature and try to reach conclusions about social life based on their assumptions regarding human nature. This means the reduction of history and society to certain instincts and tendencies (Freyer, 2012, p. 29). History, which was seen once as the manifestation of divine will by theologians, is now perceived by philosophers as the manifestation and development of an instinct or ability in humans. Human history is read sometimes as the development of reason or sometimes as the maturation of unity and solidarity of mankind (Gökberk, 1948, pp. 62–63). Other explanations on the other hand say that characteristics such as human instinct to survive, passion to obtain maximum power, desire to maximize personal or collective benefit or will to protect honor are engines of history and determine both meaning and purpose of history (Freyer, 2012, p. 29).

On the basis of the philosophy of history lies the assumption that human nature is fixed, and that human existence and behavior can therefore be understood and predicted by reducing it into a single feature of human nature such as a certain instinct or rationality. In a similar way, natural law theory conducts a philosophical discussion about human nature and aims to shape society and the future accordingly in the end. The “history of civilizations” and historical phenomena views of philosophers and historians as two ideal types can be contrasted as follows, based on their methodological inclinations (Beiser, 2017, pp. 138–139):

According to Beiser, philosophers dealing with the philosophy of history build a general “world history” view according to a priori methods. “Speculative history” sees “empirical history” as “a mere under laborer whose purpose was to supply materials for [its own] more exciting [purposes]”. Empirical historians do “tedious

and laborious” work, “sweat over minutiae”. According to Hegel-led “philosophers”, what Schleiermacher-led⁴ “historians” of the 1820s did was “a conspiracy to empty history of meaning by reducing it down to a multitude of disparate [...] facts.” On

Philosophers (Fichte, Schelling, Hegel)	Historians (Chladni, Schleiermacher, Niebuhr, Ranke)
Philosophy of history	Historicism
Speculative, an a priori (deductive), philosophical, synthetic history	Empirical, a posteriori (inductive), historical, analytical history
Individual cases are examples of universals and can be understood on the basis of universals. The starting point is general principles and rules, which are possibly false and can only be verified by a priori ways.	Looks at individual cases and tries to infer universals based on them. Starts from concrete data and experience and reaches general rules and laws.

the other hand, they excitingly “reveal, through sheer a priori excogitation, the goals and laws of world history” (Beiser, 2017, p. 139). The historicist social science tradition starts from history and therefore formulates an inductive, multi-layer, multi-dimensional reading of “world history” against the deductive, progressive, linear version starting from philosophy.

Historians dealing with society diverge from the normativity of philosophers’ adopted natural law theory, focus on how human societies develop in reality, and in their effort to grasp humanity and society, they tend to formulate a totally different “universal” history. This history is “universal” in two senses. The first universalization means that interest in history has to be directed towards all cultural happenings, and has to be extended to “cultural history”, instead of remaining limited to “political history”. Accordingly, the subject of history is not only the state, politics, political and military events, but also customs and traditions, material and spiritual cultures, techniques, economics, thought, mentality, family life, language, religion, praying styles, art and sciences of people. So, the focus is also on social life as a manifestation of culture, not only on the state and rulers.⁵ The second universalization means the replacement of “national history” with “history of nations”, in other words, “universal history” (*Universalgeschichte*). So, the historian’s point of view surpasses borders of a single state, and a history emerges, which takes the whole of mankind into consideration (Freyer, 2012, p. 28). In some cases, this approach is also known as “world history” (*Weltgeschichte*) or “global history”.

4 Schleiermacher put forward a “careful and moderate” intellectual effort to develop “knowledge of praxis” rather than “speculative systems”. In that respect, it is plausible that Dilthey conducted so many studies on Schleiermacher (Scholtz & Aliy, 2012, p. 9).

5 Braudel criticizes German cultural history studies as a whole. Accordingly, the transition from state-centered studies to culture-oriented studies was a movement from a partiality to another. Braudel sees it as an unbalance. So, “cultural history” studies in Germany, from their emergence in 1780s to 1850s, reached maybe to a universal scope as “world history”, but they failed to create a holistic “history of civilizations” because they tried to understand the superstructure without base, by writing just “inner history” (culture, literature and religion) without “outer history” (politics and economics) (Braudel, 1992, p. 272).

Braudel refers this inclusive approach of history in 1959 as “history of civilizations” (*histoire des civilisations*). According to Braudel “history of civilizations” means a holistic history including all sub-branches of history (Braudel, 1992, p. 259). So, the geographical expansion expressed by “universal history” and the expansion of scope expressed by “cultural history” come together under the concept of “history of civilizations”. A holistic and encyclopedic attempt of this sort attempts to bring together all results of historical studies including all periods of history, all regions of world geography, and all sub-branches of history. This approach, which comes into being as a result of two-dimensional universalization, aims to analyze every society that ever lived in the history of mankind, and from all aspects. We call this holistic approach “universal cultural history”. As close formulations we see the 1806 book by Heinrich Daniel Andreas Sonne, “universal cultural history” (*Universal-Kulturgeschichte*) and the institute founded by Karl Lamprecht in 1909, “cultural and universal history” (*Kultur- und Universalgeschichte*).

The Peculiarity of Historiography in Germany: Early Victory of Historians

The replacement of philosophical investigations into human nature with empirical historical research focused on richness and multidimensionality of the human experience came into existence earlier in Germany because of the “political failure” of Germany. The end of the “age of reason” and the beginning of the “age of history” had already started in the 1750s in Germany.⁶ The early awakening of interest in history and the influential and pioneering position of history among other social sciences are among the peculiarities of the German intellectual environment. History was the first institutionalized social science discipline in Germany and therefore became the role model of social sciences. According to Dilthey, as in the eyes of Chladni, Niebuhr, Ranke and Droysen, history is “first and foremost among the mind sciences (*Geisteswissenschaften*)” (Beiser, 2017, p. 143).

Even if small failures increased interest in “history” instead of “reason” in both France and England, no radical change occurred in both countries. Although there were some small moves⁷ in France in the direction of “universal cultural history” as a

6 The institutionalization of history in Germany as an academic discipline starts in 1750s. In this period, there was an enormous increase in the amount of historical research. The first departments of history were also founded in this period (Beiser, 2017, pp. 136–137). Chladni gave the first lecture on historiography (*Historik*) in Germany in 1750 (Blanke, Fleischer, & Rösen, 1984, p. 334). The “General Historiography” (*Allgemeine Geschichtswissenschaft*) of Chladni was published in 1752. The beginning of historicism, the main tradition, which influences historiography in Germany (Iggers, 2012b, p. 3), is dated back to 1750 (Beiser, 2011, p. 1).

7 Voltaire’s 1756 *Essai sur les mœurs et l’esprit des nations* (Essay on the Manners and Spirit of Nations) called by Braudel “the first study of history of civilizations” (Braudel, 1992, p. 259) is an early example, which reflects the interest in empirical history and (parallel to French success in the international field) the philosophy of history together. The title of 1759 English translation (An Essay on Universal History: the Manners, and Spirit of Nations) showed the way of reception of the work as a “universal history”. In addition, the book focused on customs and traditions, material and spiritual cultures, social lives of peoples

result of cultural and political developments before and after the French Revolution, France left this great historicist scientific project immediately, and opened the way to the dominance of philosophy, a way of thinking based on human nature, and the philosophy of history again. In other words, as one of the victors, France, like England, reverted to dealing with history in a philosophical way. Germany, on the other hand, maintained its scientific interest in history.

Therefore, Meinecke and Troeltsch underlined that historicism was merely the logical result of European science of the 17th and 18th centuries, which aimed for a deeper understanding of the human being. Only in Germany, however, could it reach this point, and so German historicism rescued the modern thought from its 2000-year chains of “natural law theory” (Iggers, 2012b, p. 5). Meinecke in the preface to his 1936 book, “The Emergence of Historicism” (*Die Entstehung des Historismus*) labels historicism as “one of the greatest intellectual revolutions that Western thought has experienced” (Beiser, 2007). Accordingly, beginning from the 1750s, historicist thought started to replace ahistorical ways of thinking, which were dominant during both Antiquity and the Middle Ages. “The older ahistorical way of thinking saw human nature, morality and reason as absolute, eternal and universal; the new historical way regarded them as relative, changing and particular.” (Beiser, 2011, p. 1).

So, historicism put aside the thought that science consists of true facts with timeless and absolute validity corresponding to the rational order dominant in every corner of the universe. Historicist science, contrary to the “human nature”-centered definition of science, defined itself as the knowledge of eternal diversity of mankind’s experience throughout history. Meinecke sees historicism as a fundamental criticism towards “natural law theory”, Germany’s greatest contribution to modern thought after the Reformation, and the farthest level of understanding in the human world. Meinecke refers to the deep divergence between cultural and political developments in Germany and the rest of Western Europe after the French Revolution as the reason behind the latter’s continuing loyalty to natural law theory (Iggers, 2012b, p. 5).

France found a place among such victors of history as England, and became a part of the party, which imposed norms. On the other hand, the idea of “respect for the particular”, which was one of the pillars of historicism, also meant respect for norms of the individual and historical examples not complying to the norms claiming universal validity. As Iggers puts, “the rejection of the concept of thinking in normative terms” (*Antinormativität*) was one of three pillars of German historicist thought (the other two being the idea of “state as an end in itself”, *Machtstaat* and the “rejection of conceptualized thinking”, *Anti-Begrifflichkeit*) (Iggers, 2012b, pp.

rather than political and military affairs, kings and commanders (Freyer, 2012, p. 28).

8–10). This corresponded to the advocacy of culturalism against universalism and reminds us of the relationship between the thinking styles of German philosophers and politics. This emphasis on normative relativity functioned as an abstract shelter for Germans against the claim that German society was backwards and less valuable than the French and British societies according to so-called universal norms derived from the experiences of those two societies. This idea of normative relativity closes the door to pejorative approaches, regarding social and cultural situation and the practices of certain societies by referring to universal norms, not just for Germany, but also for all other countries other than England and France.

Therefore, Carlo Antoni related the historicist thought to efforts of political theorists who wanted to protect local rights and privileges against the offences and interventions of a centralized Enlightenment state. This was valid especially for Swedish cantons and German small states, which had no modern bureaucratic state apparatus yet. In this sense, historicism was the reaction and revolt of national traditions against French reason and the age of Enlightenment (Iggers, 2012b, p. 6).

Germany was a country, where this conflict between ideas of French origin and national traditions was especially intense. As of 1789, Germany was also devoid of a great literary heritage, different from England, Spain and Italy (Iggers, 2012b, p. 7). Therefore, in support, Germany had no choice other than “national soul” (*Volksseele*) and “national culture” with an empirical, anthropological and ethnological content and emphasis rather than the concept of “national spirit” (*Volksggeist*).

German political nationalism was aroused parallel to reactions against French dominance after the French Revolution and during the Napoleonic Wars. This military and political conflict deepened opposition against Enlightenment in German thought. In this context, the historicist tradition is a result of German national awakening and the Wars of Liberation (1813-1815). Against the French efforts to define politics in the new world, the “spirit of 1813” was more influential than the “spirit of 1789” in Germany. As the French Revolution emerged with radical egalitarian demands and challenged all traditions, it left the way open to the systematic tyranny of state on men, therefore Robespierre and Napoleon found their place as its examples on the stage of history. On the contrary, the spirit of 1813 was a top-down reform movement, but managed to create balance between traditional forms of authority and modern bureaucracy with its tendency to open a place for individual freedom (Iggers, 2012b, p. 7).

Moreover, the doctrine of political legitimacy in German thought pointed to the modern moral state as a third option against pre-modern feudal moral state and as a replacement for the modern bureaucratic soulless state. According to this doctrine, the source of legitimacy of the state is its effort to reach certain cultural-moral goals and

to create an environment where certain cultural-moral values could develop (Ringer, 1990, pp. 10–11). This vision gave the role of cultural and spiritual leaders and wise men to academicians, who made up the most spiritual (*geistig*) part of bureaucracy. The idea of autonomy of the academy against the state was one of two main principles of Humboldtian higher education doctrine in Germany, the other being the principle of unity of education and research, was in accord with this role.

So, the main peculiarity of historiography in Germany can be seen as the development of the “universal cultural history” program. The original formulation of this scientific approach in Germany aims to understand all geographies, periods and fields of human activity within an encyclopedic wholeness by interpreting every part as of itself. The point here is that regardless of the scope of the research subject, i.e. geography (spatial width), period (temporal width) or field of activity (depth), every research subject has to be seen as the center alone and has to be analyzed from a comparative and typological perspective within the broadest context, in other words to be interpreted while keeping in mind the whole rich sum of experiences of human kind throughout history. The principle of “history for its own sake” meant public funding and autonomy of scientific activity from politics. The principle of “respect for the particular” meant study of research subject as of itself and for its own sake. These two principles were valid in the German social science environment and made possible the research program, which we call “universal cultural history”.

“Universal Cultural History” in German Historiography

Modern historiography in Germany came across certain challenges between 1750 and 1900. As a result of those fluctuations, it created its own original solutions. The first one of those is the response of Chladni in the 1750s against the challenge raised by Wolff, a predecessor of Kantian line, that history cannot be the subject of science. A similar conflict occurred between Kant’s own challenge underlining the impossibility of “social sciences”, Hegel’s call for philosophy of history (history as metaphysics) at two edges, and Ranke’s intermediary attempt for a “scientific history” (possibility of history as a science) in the first half of 19th century. In Germany, in the period before positivism, there was an effort to revise and fulfill the newly defined conditions of scientificness in order to establish history as a scientific discipline. So, history gained the leading position among German social sciences. Droysen confronted this challenge of the positivist wave that had been growing since the mid-19th century. Dilthey, Windelband and Rickert in this sense can be seen as the successors of Droysen. Another challenge was the revival of state-centered understanding of history in the 1870s, which was answered by Lamprecht’s advocacy of “social history”. 1900 can be accepted as the date of the next victory of “social history” and the emergence of “historical sociology” with the efforts of Otto

Hintze, a disciple of Lamprecht, and Max Weber. All of those debates are more or less characteristic to Germany, and they shaped the historiographic tendencies in Germany. In other words, those historiographic debates can be seen as sources of peculiarities of historiography in Germany.

Herder's main contribution to German historicism was his emphasis on the uniqueness of cultures and periods (Forster, 2018). Accordingly, there are "radical mental differences" between "different historical periods" and "different cultures/peoples". Herder, "the German Rousseau" (Barnard, 1989), beginning from his 1766 article "On the Change of Taste" to the end of his career, sees the empirical study of diversity and change including concepts, beliefs, values and emotions as the main aim of the discipline of history (Forster, 2018). Furthermore, Herder consciously focuses on inner worlds and psychologies of historical actors instead of "great" political and military events (Forster, 2018). In this sense, Herder's view is culture-centered, and he does not have an exclusionist attitude towards any culture (Iggers, 2012b, p. 29). Therefore, he can be seen as a relativist and culturalist. Another important point here is the implication of the absence of any center, which requires the inclusion of all cultures in the world into the field of interest of the historian. In this sense, Herder can be seen as the forerunner of the "universal cultural history" program. Another significant aspect of Herder is that he is the obvious evidence of the emphasis on the uniqueness of historical phenomena, cultures and ages do not require exclusionism and state-centeredness necessarily, and that there is no direct "essential" link between them.

Herder at the same time, according to Braudel, is the person who formulated the "cultural history" as a field of research for the first time. He did this in his 1784 "Outlines of a Philosophy of the History of Man" (*Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*) (Braudel, 1992, p. 272). However Braudel underlines as a criticism that Herder understands the material aspect of life under the concept of "civilization" and the intellectual and scientific development independent from social context under the concept of "culture" (Braudel, 1992, p. 265). This is parallel to his criticism against "cultural history" that it is incomplete and far from being holistic.

Among "universal history" studies in the second half of the 18th century, Isaak Iselin's 1764 book "On History of Man" (*Über die Geschichte der Menschheit*), Johann Gottfried Eichhorn's 1777 booklet "On the Scope and Method of Academic Courses of Universal History" (*Über den Umfang und die Methode akademischer Vorlesungen über die Universalgeschichte*) and again his 5 volume "World History" (*Weltgeschichte*) published 1799 to 1814, and Friedrich Schiller's 1789 inaugural lecture at the University of Jena "What is and to what end does one study universal history?" (*Was heißt und zu welchem Ende studiert man Universalgeschichte?*).

Among “cultural history” studies⁸ after the 1790s, there are some efforts to combine cultural history and statistics under the genre of “regional history” or “province history” (*Landesgeschichte*). As works of “Cultural History of German Cities” which focus on a certain region, there are also studies such as “A Cultural History of Greece”, which concentrate on countries. Other “cultural history” studies in this period address phenomena such as certain periods and centuries, languages, literary movements, geographical regions, means of support like agriculture and gardening, wedding ceremonies and festivals. After the 1830s, we see also books with titles such as “philosophy of cultural history” and “foundations of cultural history”, which deal with this field from a theoretical and methodological perspective. When we look at the content of a “cultural history” book, for example Wilhelm Drumann’s 1847 “Outlines of Cultural History” (*Grundriss der Culturgeschichte*), we see chapters on a certain period of a certain culture are divided as follows: state, national literature, music, visual arts, sciences, crafts, trade, religion, moral education. This reflects the effort to reach a holistic picture of the studied subject.

An innovation seen in an 1846 textbook by pedagogue Theodor Schacht is the tendency of cultural history to extend its influence to neighboring fields. The full title of the book is “Textbook of geography of old and new times with special regard to political and cultural history” (*Lehrbuch der Geographie alter und neuer Zeit mit besonderer Rücksicht auf politische und Kulturgeschichte*). Firstly, it shows the tendency of convergence between neighboring fields of social sciences (in this case: geography and history), and between different sub-branches of history (in this case: political and cultural history). Secondly, we observe the increasing frequency of the ending “with special regard to cultural history” (*mit besonderer Rücksicht auf Kulturgeschichte*) in book titles towards the end of 19th century. Again in the same period, we encounter studies of “cultural history of mankind” combining “universal history” and “cultural history”. As examples we see historian and ethnologist Friedrich Majer’s 1798 2 volume “On Cultural History of Peoples: Historical Studies” (*Zur Kulturgeschichte der Völker. Historische Untersuchungen*) and philologist Johann Christoph Adelung’s 1800 “An article on history of the culture of the mankind” (*Versuch einer Geschichte der Cultur des menschlichen Geschlechts*).

Wilhelm von Humboldt was the person responsible for the higher education element of the Prussian Reform Movement after the 1806 defeat of Germany by Napoleon. His two main principles are that he adds research, i.e. doctoral theses, as an integral part to the educational function of academies, and that he guarantees the

8 A Worldcat search for “cultural history” as “Kulturgeschichte” and “Culturgeschichte” in German book titles shows respectively in 50 year intervals from 1750 to 1900 30, 148 and 1883 records; in 40 year intervals from 1780 to 1900 77, 283 and 1720 records; and in 10 year intervals from 1840 to 1900 60, 167, 165, 388, 459 and 783 (this steady increase even continues until today). In the period of 1750-1900, 2061 German works on “cultural history” were published, while the total number of English books with “cultural history” in their titles was merely 6 in the same period.

autonomy of academy against politics. After the establishment of a separate faculty of history in 1810, the former principle resulted in a dramatic increase in original empirical historical researches, which was important in terms of the development of the discipline. In addition, they constituted a strong and rich basis of historical data set for “social sciences”. The latter principle guaranteed that historians tended to follow their own research agenda rather than the needs and expectations of political authority, which in turn meant “history for history”.

Hegel can be seen as an anti-hero for historiography in Germany and opposition towards Hegel has been more formative than Hegel himself. Therefore, both Iggers (Iggers, 2012b, p. 289) and Beiser (Beiser, 2017) underline this point. On the other hand, Hegel showed the way to sociologists such as Ferdinand Tönnies and Max Weber with his countless concepts and theoretical formulations about the historical-social world. Inspired by Hegel, they revised and developed those with the help of empirical studies.

On the other hand, Ranke’s position against Hegel was clearer; he challenged Hegel’s speculative idealism. Therefore, according to Beiser, Hegel’s *a priori* (synthetic) method in the philosophy of history was discredited neither by Marx nor by Kierkegaard, it was Ranke’s 1831 lectures, which did it (Beiser, 2017, p. 139). Niebuhr, the founding dean of Berlin University Faculty of History, and his student Ranke constituted the counter party to Hegel in the “objectivity debate” in history. In this sense, a definition of “historicism” valid for the period when it is influential, namely 1810 to 1945, putting its opposition to Hegel and to philosophy of history at the center, which is one of its most important aspects emerged in its authentic context, in Germany (Iggers, 2012b, p. 287) would be the idea that history is a sum consisting of endlessly diverse particular, unique and multidimensional phenomena rather than being a single and logical line of development. Based on this emphasis, it seems more plausible to formulate historicism as “respect for the particular” (Dellaloğlu, 2010, p. 116) rather than defining it as a categorical rejection of theorization, generalization and conceptualization (*Anti-Begrifflichkeit*) (cf. Iggers, 2012, p. 10 as cited in Iggers, 2012b, p. 289). However, this respect was accompanied by a diffidence of theorization and generalization, even if not conceptualization. Again, faced with the multidimensionality, richness and complexity of the historical world, humility replaces the assertion of absolute universal knowledge, the statement of “knowledge is power” and the effort of social engineering. On the contrary, Comte attributed a great political mission to history and “believed it to be the basis for a general science of society which would finally give mankind control over its own destiny”. The slogan repeated by Comte was also frequently valid for historical knowledge: “Know to foresee, foresee to be able.” (*Savoir pour prévoir, prévoir pour pouvoir.*) (Beiser, 2017, p. 146).

In 1840, naturalism gained a concrete form and formulation, and “modern positivism” emerged. It meant a new challenge for historiography in Germany. Historicism in its original form in the second half of the 18th century was not something against naturalism or “positivism” as seen in its representatives like Chladni, Herder, Humboldt and Ranke. However, after 1840, it gained its position opposed to positivism with Droysen, Dilthey, and Simmel (Beiser, 2011, p. 514). Historicists before 1840 adopted Kantian conditions of scientific study and reinterpreted them as rigorous examinations of historical evidence, but they rejected his pessimistic view that the historical-social world cannot be known in a scientific manner. Their purpose was to adapt natural scientific methods (developed by Newton for physics), to history and to create “science of man”. Opposition to naturalism was developed by authors such as Droysen and Dilthey after 1840 especially against its way of formulation by modern positivism and gained its formulation at the end of 19th century (Beiser, 2011, p. 4).

Even if his reception in the US was in this way (Iggers, 2012a, pp. 29–30; see also Iggers, 1962), seeing Ranke as a positivist was an anachronistic attitude because he was a historian before a positivist, whose understanding of historiography developed in the context influenced by Kant and Hegel. What he did was merely revise Kant’s rules of science in favor of social sciences. His original contribution was not a critical examination of sources as a former *Gymnasium* teacher fully aware of philological methods. 19th century German social scientists without exception were graduates from the *Gymnasium*, which meant Greek and Latin knowledge, a sound formation of classical philology, and skill of critical reading. The philological methods of critical examination were an essential part of this formation, as also seen in the case of Ranke (Iggers, 2012a, pp. 24–26). This philological background was a peculiarity of 19th century German historians compared to historians of other countries.

Niebuhr and Ranke’s “new history” asserted that something like “objective knowledge” could be reached if critical methods were followed. They saw this as a prerequisite in order to locate history at the same status level as empirical sciences. Ranke in 1824 formulated “his highest law” as a “strict presentation of the facts”, and his purpose was to show “how things actually happened” (*wie es eigentlich gewesen ist*). By objectivity he meant a relative objectivity, which underlined the avoidance of distortion, manipulation and fabrication from history. Distinction has to be made between facts and “hearsay, embellishment, assumption, interpretation, and distortion” Therefore the type of objectivity, which can be the aim of historians, could only be similar to the partial objectivity in the courts of law and journalism, and the fulfillment of procedural objectivity should be seen sufficient (Beiser, 2017, p. 141). Even this type of objectivity resulted in the limitation of reliable sources to formal documents, and accordingly the academic history in Germany tended to limit itself to the history of state. Comparing 19th century historiography in Germany to a

pendulum moving between cultural history and political history, and also between national history and universal history, one can say that this pendulum moved to political and national history in the 1820s.

Gustav Klemm who between 1843 and 1852 published his 10 volume “General Cultural History of Mankind” (*Allgemeine Cultur-Geschichte der Menschheit*) is seen by Braudel as the author who popularized cultural history studies in Germany (Braudel, 1992, p. 272). As an anthropologist and ethnologist, as seen in English literature, and as a cultural historian, as seen in German literature, he also published a book in 1854-55 entitled “The Science of Culture” (*Culturwissenschaft*), which was interpreted as a sign showing that he perceived himself a “cultural scientist”⁹ In 1856, he published a 6 volume study with the title “Women: Descriptions of Cultural History of the Condition and Influence of Women in Different Regions and Periods” (*Die Frauen. Culturgeschichtliche Schilderungen des Zustandes und Einflusses der Frauen in den verschiedenen Zonen und Zeitaltern*). Another important publication in this period was his preface (*Vorrede*) on historiography written for the “Translation of General World History” (*Übersetzung der Allgemeinen Welthistorie*) by Baumgarten in 1844 (Blanke, Fleischer, & Rösen, 1984, p. 335).

Georg Weber, who was the author of the 1853 book “World History” (*Weltgeschichte*), according to Braudel, combined studies of cultural history and universal history and created a new whole (Braudel, 1992, p. 272). This popular work with many editions and publications was also later translated into English and published in 1860 in the US with an addition of “American history” with the title of *Outlines of Universal History from the Creation of the World to the Present Time*.

As a critical follower and student of Ranke, it was Gustav Droysen’s adaptation of the “translation” concept in philology into history, which renewed and enriched the historicist tradition against the positivist challenge of the 1840s. Droysen’s analogy between historian and translator referred to a third way different than the “culturalist” approach of Ranke, which supposes an analysis of a culture according to its own values, and a “universalist” approach of positivists, which sees the values of historians as universally valid. According to Droysen, the viewpoint of the historian is neither ignored and diminished as in the “culturalist” approach, nor seen as absolutely objective with self-legitimation in the “universalist” approach. The limits of translation activity and confession of centrality of the target language can be seen as the main contribution of Droysen to the hermeneutic approach of historical-social sciences. So, the subjectivity, historicity, context, age, horizon of expectations, needs, benefits, interests, culture and language of the historian are the accepted and

9 This formulation was later to become popularized by Rickert, as in the title of his 1899 inaugural lecture, namely “Cultural Science and Natural Science” (*Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft*) (Özlem, 2001, pp. 37–57).

focused dimensions of historiography which influence and must influence written history, which has to be seen as legitimate. All historical understanding is limited to the culture and language of historians because they provide the terminology, which the historian uses while translating words and actions in the past.

Droysen says, “there can no more be single perfect understanding of the past, than there can be a single perfect translation of a sentence.” (Beiser, 2017, p. 140). Accordingly, as the translation of a sentence depends on the target language, the way of understanding of a historical event depends on the historian’s perspective. There are legitimate translations of a sentence as much as the number of languages. So, there are ways of understanding an historical event as much as the number of historians. According to Droysen, as our point of view changes, our way of understanding of historical events will also change, and therefore history has to be written again and again in every culture and age (as an echo of Herder’s emphasis on uniqueness of cultures and ages) (Beiser, 2017, p. 141). Therefore a single and ultimate history is impossible.

Droysen has a determining influence on German historiography in the second half of 19th century. Ranke and Droysen formulated the ideographical tendency based on the principle of “respect for the particular” before Windelband and Rickert. Ranke’s “empathy” (*Einfühlung*) preceded Dilthey’s “lived experience” (*Erlebnis*), and together with Droysen, they forerun Dilthey in terms of intuitional action of empathy and understanding as a direct experience (Iggers, 2012a, pp. 37–38). The idea behind Droysen’s 1857 book “Historiography” (*Historik*) was indeed inherited from Humboldt: “Language is the key to understanding the social and historical world. Human actions are governed and motivated by thoughts, which are embodied and expressed in language. If we are to understand these actions in their individuality and uniqueness, we then have to understand exactly the language in which they are expressed.” Therefore, philology was the key to the historical world. There was a close relationship between the interpretation of history and text, namely hermeneutics. Chladni and Schleiermacher developed this discipline before Droysen. Droysen adapted fundamental principles of study in this discipline of history: “All the techniques that we use for interpreting historical texts, could be applied to historical actions.” So, the analogy between historian and translator/interpreter was based on the analogy between human action and text (Beiser, 2017, pp. 148–149).

This emphasis on language and hermeneutic tradition actually underlined the study of the entire human existence rather than its this or that dimension, i.e. just politics, economics or culture, and referred to a holistic understanding of history covering fields such as politics, economics and culture at the same time. Therefore another significant contribution of Droysen to German historiography was his criticism towards the historiography of British positivist historian Henry Thomas

Buckle, who adapted Comte and Mill's naturalist ideas to British history and was more influential more than Comte on positivist circles in Germany¹⁰ (Freund, 2006, p. 226). Accordingly, Buckle's project ignored human will, human action and the concept of "purpose" (Beiser, 2017, p. 146). Even if Droysen himself also limited the realm of social agency and human will to some extent by making a history of "great men", this voluntarist and subjectivist critique supported the historicist tradition's attention to the realm of individual activity and agency. The Weberian emphasis on the subjective meaning imposed on action can be seen as an extension of the same line.

In Germany, we also see a separate journal specifically on "cultural history" (*Kulturgeschichte*) published in the 1856-59 period as "Archive for Cultural History" (*Archiv für Kulturgeschichte*), and from 1872 to 1902 as "Journal of Cultural History" (*Zeitschrift für Kulturgeschichte*). Again, we encounter the journal entitled "Contributions to cultural history" (*Beiträge zur Kulturgeschichte*) published between 1897 and 1900, and with various journals in the titles of which "cultural history" appears together with economics and politics.

Swiss historian Jacob Burckhardt, as Huizinga calls him, "the wisest intellectual of the 19th century", published his *The Civilization of the Renaissance in Italy* (*Die Kultur der Renaissance in Italien*) in 1860. According to him, in order to understand a society, its three components have to be analyzed, namely state/politics, culture and religion. Burckhardt's triple approach actually can be seen as an example of integrative and holistic understanding of history suggested by the term "cultural history" in its German context. However, Braudel asserted that Burckhardt devoted 60% of *Die Kultur der Renaissance in Italien* to political history, 30% to cultural history and 10% to history of religion. This was therefore an imbalanced and failed unity. He dealt with politics, but ignored "material and social organizations" (he means basically economics). So his "illuminating" superstructure, despite the author's desire to find concreteness, was left in suspense (Braudel, 1992, p. 272).

The 1880s and 1890s were two decades when the number of studies on "cultural history" and "social history" increased in Germany. What follows are some of the reasons for this increase: In terms of agenda, foreign policy was replaced by internal affairs. Society was becoming more autonomous from the state. After accelerating industrialization, the "social question" (*soziale Frage*) gained more significance. An examination of studies conducted by the *VfS* the main aim of which was to support state's policy making mechanism shows that the economic history was the main focus in the 1870s. However, mainly after 1890, the Protestant-Evangelical Social Congress (*Evangelisch-Sozialer Kongress, ESK*) and Society for Social

10 For the influence of Buckle on positivist circles in Germany see (Fuchs, 1994).

Reform (*Gesellschaft für soziale Reform, GfSR*), which Max Weber was also closely related to, conducted more empirical studies, especially on issues such as economic mentality, which constituted a kind of “cultural turn” (Baş, 2015, p. 174) within the Historical School of Economics.

In the last two decades of 19th century, Karl Lamprecht was one of the leading figures who used the term “social history” besides “cultural history”¹¹. He published his book “The Methodology of Cultural History” (*Die kulturhistorische Methode*) in 1900, but before that especially his 1886 “German economic life in the Middle Ages: Investigations on the development of the material culture of the flat country on the basis of the sources first of Moselle” (*Deutsches Wirtschaftsleben im Mittelalter: Untersuchungen über die Entwicklung der materiellen Kultur des platten Landes auf Grund der Quellen zunächst des Mosellandes*) is seen as a successful work of social history. Focusing on economic history, structures and mentalities of the Moselle valley (Iggers, 2012a, p. 37), this work of “regional history” (*Landesgeschichte*) was based on primary sources, and dealt with society, politics and economics as parts of a bigger whole. In this sense, studies on “regional history” were one of the leading fields of study where an appearance of social history could be caught, or at least where social history was allowed (Iggers, 2012a, p. 35).

Again in 1880s, another important figure was Eberhard Gothein who advocated “cultural history” and “social history”. In his 1889 book “Duties of the Cultural History” (*Aufgaben der Kulturgeschichte*), he argued for social history and interdisciplinary work mainly based on society and internal issues. Therefore in 1889, a debate arose between him and Dietrich Schäfer, who spoke for political history based on state and foreign policy (Iggers, 2012a, p. 35).

Lamprecht published his 12-volume book “German History” (*Deutsche Geschichte*) between 1891 and 1909. In the journal *Année Sociologique* published by Durkheim, the book was reviewed in a way full of praise. The publication of the first volume in 1891 provoked the “Methodological Debate in History” (*Methodenstreit der Geschichtswissenschaft*) or “Lamprecht controversy”, where Lamprecht asserted that history is “mainly a socio-psychological science” and opposed the state-centeredness of academic historians in line with Ranke. Lamprecht saw history as a social science, as Wilhelm Wundt’s “social psychology” and Friedrich Ratzel’s “historical human geography”, his colleagues from Leipzig University, which has to conduct its studies in a cooperative manner together with different disciplines. Accordingly, academic history must not limit itself to political history and “great men”. For example, Otto Hintze wrote as follows: “We want to know not only the ranges and the summits but

11 A Worldcat search shows the concept of “social history” occurs in the titles of just 83 books (as *Sozialgeschichte* and *Socialgeschichte*). Most of them were published in the 1890s and were about topics related to the “social question” (*soziale Frage*) such as workers and trade unions.

also the base of the mountains, not merely the heights and the depths of the surface but the whole continental mass” (Burke, 1992, p. 15). On the other hand, Lamprecht’s attempt to include realms outside politics and economics resulted in reactions of political and economic historians such as Friedrich Meinecke and Georg von Below (Braudel, 1992, p. 261).

This voluminous book could also be located in another context of dichotomy between (idiographic) description and (nomothetic) generalization. While authors such as Ranke and Windelband adopted a descriptive history, Lamprecht in this book built concepts and generalizations, and went further with his effort to prove “predetermined laws of historical development”. Therefore, Max Weber criticized this book and saw it as “speculative nonsense”: “[He has] compromised for decades [a] good thing, namely the effort to steer historical work in the direction of greater conceptualization [legitimate theorization].” (Iggers, 2012a, p. 32). This book grounds on the concept of “national spirit” (*Volksseele*), and uses the concept parallel to German romantic philosophy as “a national spirit that remained constant through all ages” (Iggers, 2012a, p. 32), and therefore can be seen closer to the “philosophy of history” than “empirical historicism”.

Lamprecht was fundamentally a cultural historian and saw psychological powers and the collective psyche of the whole community as the base of history (Breisach, 1983, p. 279). Lamprecht underlined the importance of cultural history, material factors, environmental conditions, social institutions and economic development as opposed to the Neo-Rankean state-centered approach and Treitschke’s belief that history is made by “great men”. In terms of the dichotomy between voluntarism and determinism, he adopted a position, which sees both individual freedom and historical regularities possible (Akyurt, 2017, p. 287).

Lamprecht’s conception of “universal history” (*Universalgeschichtskonzeption*) and the theory of psychic development (*Psychogenese*) as its base reflected the influence of Wilhelm Wundt’s “folk psychology” (*Völkerpsychologie*). In this theory of Lamprecht, the historical development of national consciousness is periodized according to “cultural ages” (*Kulturzeitaltern*), which also correspond to the development of economic culture. Lamprecht’s approach resulted in so much discussion among contemporary academic historians and was mostly perceived in a negative way (Smith, 1991, p. 127). Georg von Below, one of his opponents, in his 1898 article “The New Method of History” (*Die neue historische Methode*) criticized Lamprecht’s attempt to determine laws of historical development (Below, 1898, p. 193). Even if Lamprecht was labeled as “positivist” by the “guild” of academic German historians (Smith, 1991, p. 83), and isolated as a result of this discussion, his “cultural history” approach became influential in the US and on the Annales school in France (Breisach, 1983, pp. 342–343).

Beginning from the last two decades of the 19th century, there was a boom in studies of “cultural history”, the number of published books in this field doubled every 10 years. So, cultural historical studies on every issue were conducted such as medicine, surgical operation, beekeeping, love, music, street names, the Crusades, pets, war, alchemy, rose motif etc. Therefore, Alfred Weber published a book in 1935 entitled “Cultural History as Cultural Sociology” (*Kulturgeschichte als Kultursoziologie*) which advocated his thesis that cultural historical works can be seen as examples of cultural sociology, i.e. those works of history as works of sociology, based on examples from world history (Weber, 1935). It means that works of “cultural history” popular in German social sciences after the 1780s can be studied as “cultural sociology”, even as “social history”. From that point of view, the tendency towards “social history” in the German historicist social science tradition can be traced back under the title of “cultural history”.

Conclusion

When we look at the historiography in Germany between 1750 and 1900, it seems plausible to assert that the “universal cultural history” program constituted its main axis rather than “state-centeredness” as formulated by Iggers, or an abstract and one-sided “culture-centeredness” left in suspense and devoid of economic and political base as formulated by Braudel. History as the pioneer, founder and model of German social scientific tradition confronted so much scientific and political challenges, became richer parallel to its efforts to revive, and gained some features peculiar to Germany. Based on both methodological and practical appearances of German historiography, this article focuses the historical reasons behind this peculiarity. In addition to that, there has been an attempt to historicize the tendency towards “state-centeredness” as a temporary divergence from a “universal cultural history” program.

Actually, this program was a result of the holistic interest in history, which emerged around the middle of the 18th century known as the “age of reason”, and of the optimism that it is possible to produce scientific knowledge, even if limited, on a historical social world. As victorious countries, Britain and France remained far from empirical, holistic and scientific interest in history, and were contented with the philosophy of history. On the other hand, Germany developed an empirical and holistic interest in history, and as a result reached principles of “history as an empirical science”, “history for history” and “respect for the particular”. History as an empirical science in this sense has been related to the historians’ efforts to protect the rights of various localities against offenses of centralizing Enlightenment states, based on natural law theory and the philosophy of history. In other words, it can be seen as the scientific reaction of national traditions against French reason and philosophical attacks of Enlightenment.

Therefore, the formulation of Meinecke and Troeltsch saw historicism just as the logical consequence of European thought of the 17th and 18th centuries, which tries to understand human kind, and underlined that only in Germany had this conclusion been reached. Accordingly, “[German] historicism liberated modern thought from the two-thousand-year domination of the theory of natural law, and the conception of the universe in terms of timeless, absolutely valid truths which correspond to the rational order dominant throughout the universe” (Iggers, 2012b, p. 5). In addition, beginning from the 1750s, “it replaced the older ahistorical ways of thinking, which had prevailed from antiquity throughout the Middle Ages”, which “saw human nature, morality and reason as absolute, eternal and universal” and “regarded them as relative, changing and particular” (Beiser, 2011, p. 1). So, the historicist science is based on the effort to understand the infinite diversity of historical experience of mankind instead of “human nature”. According to Meinecke, historicism is a fundamental criticism of “natural law theory”, and the fact that Germany developed historicism after the French Revolution while other Western European countries remained loyal to natural law theory was the result of cultural and political divergence between two parties (Iggers, 2012b, p. 5).

As a result of focusing on “human experience” instead of “human nature”, this empirical history project tended to study various fields of human activities both one by one and from a holistic perspective. Accordingly, it is impossible to understand the historical social world merely based on politics and economics, or merely based on culture, religion and art. In the German historiography between 1750 and 1900, one can find plenty of works which would justify Braudel’s criticism towards Burckhardt that culture is studied as a superstructure without base. However even if the pendulum of German historiography swung between culture-religion-art and politics-economics poles, unable to improve an “integrative” approach, seen from a cumulative perspective, a holistic picture of the historical social world would appear. In this sense, the critique by Braudel seems to balance the critique by Iggers.

The “cultural history” (*Kulturgeschichte*) dimension of “universal cultural history” approach, which emerged on the empirical base totally separate from philosophy of history, supposed the study of different realms of social life such as politics, economics, culture and religion by relating them to each other, and without reducing them to each other, in their own autonomies, as of themselves. The question is not that the historian does not limit himself to politics and economics, and includes the realm of culture in his study, but that the culture is dealt with as an autonomous entity, for example it is not reduced to politics just as a matter of cultural policy. The article argues that state-centeredness, formulated by Iggers as the distinctive feature of German historicism, can also be seen as temporary “deviation” from the “universal

cultural history” program. Behind those tendencies, reasons can be found such as strict scientific standards limiting historians to official archives, and therefore to the history of state, excessive growth of central government’s power, and promotion of study of social realm based on policymaking. However, what is referred by “cultural history” is not only the inclusion of the social realm into historical research, but also that this realm is studied as of itself, for example not from a perspective of the state’s administrative needs and expectations.

Similarly, for a “universal history”, the inclusion of different nations into the narrative is not sufficient. Those different nations have to be studied from their own perspectives. However, the impossibility of Rankean –excessively subjectivist, therefore a kind of naive objectivist– culturalist position and the “inevitability of a historian’s subjectivity” are put forward by Droysen. So, seeing different ages and cultures/nations, as Herder imagines them, at an equal status, being aware of a historian’s point of view, and seeing the subjectivity of the historian not superior to the subjectivity of the studied age or culture/nation can be accepted as principles of a revised and modest version of German “universalist history” understanding.

Herder criticized historians for analyzing history based on his own values, looking from his own age and country (Gökberk, 1948, p. 79). It constituted a call for studying each age, country and event based on its inner logic, which was parallel to the “respect for the particular” principle of German historicism. In this sense, both Herder and Ranke neglected the subjectivity of historians with an optimism before positivism. However, Droysen pointed out the naivety of the assumption of being outside politics, which was a kind of convention among German historians. Therefore, even if Droysen’s studies have been accused by some historians of anachronism and of not being based on the original situation of historical persons, he pointed out the limited nature of a naive objectivist version of the “universal cultural history” project and extended it toward subjectivist borders. From this point of view, Droysen’s Prussia-centeredness is not a simple result of his nationalism, but a reflection of his high level of self-reflexivity in terms of impossibility of elimination of subjectivity in historiography. One of the main differences here is that Droysen does not try to cover his ethnocentrism, and does not assert “universalism”.

Geniş Özet

Alman Tarihçiliğinin Alameti Farikası “Devlet Merkezlilik” Midir?

Alman tarihinin “kendine özgü özellikleri” (*peculiarities*) (Blackbourn & Eley, 1985), Almanya’nın “ayrık yolu” (*Sonderweg*) (Wehler, 1981), “gecikmiş”liği (*verspätet*) (Plessner, 1982) veya “kısmi modernleşme”si (*partielle Modernisierung*) (Rüschemeyer, 1969’dan akt., Käsler, 1984, s. 204). Almanya ile başka ülkeler arasında yapılan farklılık merkezli karşılaştırmalara işaret eder. Nitekim Alman tarihçiliği (*historiography*) de bu türden karşılaştırmalara konu olmuş; Alman tarihçiliğinin önde gelen uzmanlarından Georg Iggers da başta Fransa olmak üzere İngiltere, İtalya ve Amerika ile karşılaştırarak Alman tarihçiliğinin bazı ayırt edici özelliklerine dikkat çekmiştir. Bunlardan biri Alman tarihçiliğine tek bir paradigmanın, tarihselci geleneğin hakim oluşudur. Bir diğeri, Alman tarihçilerin teorik/yöntemsel öz bilinç seviyesinin yüksekliğidir. Iggers aynı zamanda Alman tarihçiliğinin bazı hususiyetlerin yaygın kabulün aksine ayırt edici özellik sayılamayacağına dikkat çeker. Örneğin Ranke üzerinden Alman tarihçiliği ile özdeşleştirilen tarihsel evrakın eleştirel çözümlemeye tabi tutulması hassasiyeti, daha önceki filolog ve ilahiyatçılar arasında da yaygın olduğu için Alman tarihçiliğinin ayırt edici özellikleri arasında görülemez (Iggers, 2012, s. 3).

Iggers’a göre Alman tarihçiliğinin temel ayırt edici özelliği devlet merkezliliğidir (Iggers, 2012, s. 4). “Devlet merkezli tarihçilik”, tarihin doğasına ilişkin olarak Alman tarihçilerin tarih biliminin devletlerin tarihinin bilimi olduğu şeklindeki bir teorik anlayışta ortaklaştığını ifade eder. Bu bağlamda Iggers Alman tarihselci geleneğinin konu olarak büyük güçlerin arasındaki çatışmalara odaklandığını, kaynak olarak da istatistik, sosyal araştırma vs. yerine diplomatik evraka önem verdiğini savunur. Devlet merkezliliğin bilimsel faaliyetin işleyişiyle ilgili görünümü arşiv belgeleri üzerinde ısrardır (Iggers, 2016, s. 37). Bir bilimsellik şartı olarak kaynakların güvenilirliği meselesi, tarihçinin pek çok kaynak türünden yüz çevirerek kendisini belli türde kaynaklarla sınırlamasına yol açar. Böylece arşiv tutan başlıca kurum olarak devlet, güvenilirliğin de ölçütü haline gelir.

Öte yandan Iggers’ın “devlet merkezli tarihçilik” ile devlet merkezliliğin farklı alanlardaki görünümleri arasında pozitif korelasyon varsaydığı anlaşılmaktadır. Örneğin “devlet merkezli tarih” anlayışına göre siyaset tarihi şekillendiren temel etkidir. Tarih, devletlerin tarihidir. Tarihin akışına yön veren başlıca aktörler devletlerdir (Freyer, 2012, s. 71). Dolayısıyla tarihin inceleme alanı da devlet olmalıdır. Bu tarih görüşü, siyasi tarih merkezli tarihçilik anlayışını çoğunlukla beraberinde getirir. Bu anlayışın başlıca temsilcilerinden biri, aynı zamanda Prusya devletinin başlıca yükseköğretim kurumu olan Berlin Üniversitesinin rektörü, felsefe fakültesi dekanı ve aynı fakültede felsefe kürsüsü başkanı Hegel’in pozisyonu Prusya’nın 19. yüzyıl başı uluslararası rekabet ve meşruiyet arayışıyla paraleldir. Tarihe yönelen

felsefe ilgisinin devlet merkezli bir örneği olarak Hegel tarihin faillerinin devletler olduğunu savunur. Buna göre tarih, devletlerin tarihidir, başka bir deyişle tarihi yapan, sıradan bireyler, sınıflar ya da toplumlar değil, devletler ve devlet adamları, “büyük insan”lardır. Hegel’deki formülasyonu ifade edecek olursak, tarihin bir muharrir gücü vardır ve bu ne aile (uzviyet) ne de burjuva toplumu (iktisat), bilakis devletlerdir (siyaset). İnsanlık tarihinde birbirini izleyen büyük devletlerden her biri *Geist*’ın belli bir kademesini temsil eder. Devletlerin birbirini izlemesiyle *Geist* insanlık tarihinde tecessüm eden tekamülünde bir ileri aşamaya geçer (Freyer, 2012, s. 71).

Devlet merkezliliğin bu görünümünde topluma, toplumsal kurumlara, iktisada, kültüre ve dine özerk birimler olarak yaklaşılması söz konusu değildir. Bunlar devletin fonksiyonları, tezahürleri veya devlet tarafından düzenlenecek bir alt statüde alanlar olarak tasavvur edilir. Bunu devlet dışı alanın güdüklüğü ile, henüz gelişmemişliği ile açıklamak da mümkündür. Öte yandan devlet merkezlilik kültür, iktisat ve toplum gibi alanların hiç ele alınmamasından ziyade, kendileri itibarıyla ele alınmaması anlamına gelir. Devlet merkezlilik bu alanların bir yönetim sorunu ekseninde, o alanda siyaset geliştirme ihtiyacının ufku ile sınırlanarak incelenmesi sonucunu doğurur.

“Devlet merkezli siyaset” anlayışı ise muhafazakar, liberal, demokrat ya da sosyalist bile olsalar Alman tarihçilerin siyasi yönelim olarak da devlet merkezlilik ortak paydası üzerinde bulduklarını ifade eder (Iggers, 2012, s. 4). Iggers ayrıca “güç devleti” (*Machtstaat*) anlayışını ve devleti kendi içinde bir amaç olarak görmeyi de Alman tarihçiliğini belirleyen temel paradigma saydığı tarihselciliğin üç düşünsel temelinden biri (siyasi temel) kabul eder (diğer ikisi: değer felsefesi temeli: normatif düşüncenin reddi ve epistemolojik temel: kavramlaştırma karşıtlığı). Fransa ve İngiltere’de devlet ile toplumun sınırları belirsizleşmişken Almanya’da yöneten-yönetilen ayrımı keskinliğini ve belirleyiciliğini korur. Buna bağlı olarak Fransa ve İngiltere’de devlet faydacı bir şekilde anlaşılıp toplumun çıkarı ve refahı için bir araç olarak görülürken, Almanya’da idealist bir şekilde anlaşılıyor ve kendi içinde kendi kuralları olan, hikmeti kendinden menkul bir birim olarak görülür (Iggers, 2012, s. 7–8).

Devlet merkezliliğin “bilim sosyolojisi” ile ilgili boyutu da, Alman tarihçilerinin genel okuyazar kamuoyu, geniş bir okur topluluğu için değil, akademi, bürokrasi ve siyasetteki uzmanlar için yazmalarıdır. Buna göre Alman tarihçileri toplumdan çok devlete yakındırlar. Dolayısıyla toplumsal sorunlardan ziyade siyasi sorunlara ilgi gösterirler. Alman tarihçileri büyük ölçüde akademide görevlidir ve Alman üniversite sistemi gündemlerini belirler (Iggers, 2016, s. 27).

Öte yandan tarih biliminin devletin çatısı altında oluşu, akademiye devletin finanse etmesi, araştırma faaliyetinin ve konu seçiminin devletin güdümünde olmasını gerektirmez. Örneğin Prusya’nın 1806’da Fransa’ya yenilmesi sonucu ortaya çıkan “1813 Ruhü” yükseköğretimde geniş ölçekli bir kamu finansmanını getirmiş

ama Humboldtçu özerk üniversite anlayışı çerçevesinde bilimsel faaliyet serbest bırakılmıştır. Ayrıca bilimin devletin güdümünde oluşunun, tarihin ilgi alanının ve konusunun devletle sınırlı tutulmasına yol açıp açmayacağı da şüphelidir. Nitekim Prusya devleti uluslararası ilişkiler alanındaki rekabetten dertli olduğu ve Alman prenslikleri arasında liderlik pozisyonunu meşrulaştırmaya çalıştığı 1870 öncesi dönemde dış siyaset ve dolayısıyla devlet merkezli bir tarih talep etmiş, 1870 sonrasında sosyal çalkantılar ve iç siyasetle uğraştığı dönemlerde ise sosyal ve iktisadi tarihe ihtiyaç duymuştur. Prusya'nın Almanya'nın birliğini sağlamasının ardından, toplumsal sorun (*soziale Frage*) ve giderek işçi sorununun (*Arbeiterfrage*) önem kazanması, gerek akademide gerekse Sosyal Politika Derneği (*Verein für Sozialpolitik*, VfS) gibi akademi dışı kurumlarda sosyal ve iktisadi tarih çalışmalarının artması sonucunu doğurmuştur. Politik alandan sosyo-ekonomik alana geçiş süreci, Adolph Wagner'in 1895 tarihli "1871 öncesinde millilik meselesi (*nationale Frage*) [birleşme meselesi (*Einheitsfrage*)] neyse, şimdi de sosyal meselemiz (*soziale Frage*) odur" ifadesinde karşılığını bulmaktadır (akt., Baş, 2015, s. 46). Yani tarih biliminin konusu, bizzat disiplinin devlet güdümlülüğü sebebiyle de devletin dışına doğru genişlemiştir.

Peki Iggers'a göre devlet merkezlilik Alman tarihçiliğini hangi zaman aralığında etkilemiştir? Iggers Herder'i *istisnai* bir öncü olarak kenara ayırır ve kurucu isimler olarak Wilhelm von Humboldt ile Ranke'den söz eder (Iggers, 2012, s. 3). Ayrıca 19. yüzyılın son çeyreğinde faaliyet gösteren Schmoller Okulu'nun devlet merkezlilik açısından Alman tarihselci geleneği ile süreklilik arz ettiğine dikkat çeker (Iggers, 2016, s. 37). Tarihe devlet merkezli bakmayan istisnai isimler olarak Jacob Burckhardt, Julius von Ficker, Johann von Döllinger, Max Lehmann, Franz Schnabel, Lorenz von Stein ve Karl Lamprecht gibi tarihçilerle Arthur Schopenhauer ve Friedrich Nietzsche gibi filozofları zikreder (Iggers, 2012, s. 4). Buradan anlaşılan Iggers'ın bunlar dışında Alman filozof ve tarihçilerin kahir ekseriyetini "devlet merkezli" görüşe mensup saydığıdır.

Devlet İlgisinin Sınır ve Kaynakları

Her ne kadar Iggers Alman tarihçiliğinin ayırt edici özelliği olarak devlet merkezliliği görse bile (2012, s. 3), devlet merkezliliği yahut daha genel bir ifade ile devlet ilgisini dönem dönem yükselen geçici bir eğilim olarak düşünmek de mümkündür. Devlet merkezlilik yukarıda analitik olarak ayırt etmeye çalıştığımız farklı boyutlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar kimi durumlarda tesadüfi olarak birlikte bulunsalar da, bunların birbiriyle özdeşleştirilip birbirine indirgenmesi problematize edilmelidir. Bu anlamda "devlet merkezli tarihçilik"ten söz edilirken, bunun devlet merkezliliğinden diğer görünümünden hassasiyetle ayırt edilmesi yararlı olacaktır. Alman tarihçilerin devlet ilgisi üç adımda tarihselleştirilebilir: (i) bu ilginin tarihselciliğinin "öz"üne müteallik ve adeta zaman üstü olduğu şeklindeki yaygın kanaati üretenlerin bu kanaati

üretmelerinin ardındaki tarihsel gerekçeleri aydınlatma, (ii) bu ilginin gerçekten etkili olduğu dönemi netleştirme ve (iii) bu dönemsel ilginin tarihsel sebeplerini tespit.

(i) 19. yüzyıl Alman tarihselci geleneği için devlet merkezliliğin geçiciliği, muhtemelen, tam da Herder'in eleştirdiği tarzda, tarihçinin tarihi kendi çağ ve ülkesinden, kendi değerlerini merkeze alarak (Gökberk, 1948, s. 79) ampirik zemini bozması sonucu büyük ölçüde gölgede kalmıştır. Alman tarihçiliğindeki dönemsel devlet merkezliliği, olduğundan daha geniş bir döneme yayma, adeta zaman üstü bir olgu gibi görme yönelimi, Alman 19. yüzyılı hakkında I. Dünya Savaşı ve özellikle de Nazi tecrübelerinden hareketle geri dönük olarak geliştirilmiş okumaların sonucu sayılabilir. Bu sondan başa okumalar Alman askeri saldırganlığını gerek toplumun gerek entelektüellerin devleti önemseme seviyesinin yüksekliği ile ilişkilendirmektedir. Durkheim'ın I. Dünya Savaşı sırasında yazdığı Alman karşıtı propaganda broşüründe Alman 19. yüzyıl düşüncesini devletçi tarihçi Treitschke'nin fikirlerine indirgeme girişimi bunun erken bir örneği sayılabilir (Durkheim, 1915). Aynı eğilimi Almanya hakkında II. Dünya Savaşı sonrasında gelişen İngilizce literatürde de yaygın olarak gözlemlemek mümkündür. İlgili eserlerin bu gözle eleştirel bir yeniden değerlendirilmesi yapılmalıdır.

(ii) Bu anakronik yaklaşımın karşısında Alman 19. yüzyıl tarihçiliğinde devlet merkezliliğin tarihselleştirilmesi, ikinci olarak Alman tarihçiliğinin aslında 19. yüzyılın hangi kısmında ve ne kadar devlet ve siyaset merkezli olduğunu ortaya koyma girişimini içermelidir. Alman tarihçiliğinin 18. yüzyılında etkili olan kültür-merkezli “kültürel tarih” (*Kulturgeschichte*) anlayışı, ne olup da yerini siyaset merkezliliğe bırakmıştır? 19. yüzyıldaki siyasi tarih merkezlilik hangi dönem, yazar ve eserlerle sınırlıdır? 19. yüzyılın hangi döneminde devlet merkezlilik yerini tekrar sosyal tarih merkezliliğe bırakmıştır? 1873'te kurulan *VfS* çatısı altında yapılan sosyal ve iktisadi tarih araştırmaları nasıl açıklanabilir? Aynı şekilde Lamprecht'in 1885-86 tarihli son derece güçlü “sosyal tarih” çalışması da aynı şekilde açıklanmaya muhtaçtır (Iggers, 2016, s. 33).

(iii) Alman tarihçiliğindeki bu *geçici* siyaset ve devlet yöneliminin tarihsel sebepleri araştırıldığında, birkaç sebebin öne çıktığı görülmektedir: Bunlardan ilki olan 1806 yenilgisi, Almanların siyasi birliğe ve merkezî üniter devlete önem vermeleri sonucunu doğurmuştur. Alman toplumunun zihniyetinde devletin rolüne verilen önem bu yenilgiyi takip eden reform döneminden itibaren artmıştır. Ranke'ye göre ancak rakipleri karşısında azami güç kazanan bağımsız bir devlet, halkı için özgürlük, hukuk ve kültürel yaratıcılığı garanti altına alabilir (Iggers, 2012, s. 9). Bu anlamda 1810'larda Alman düşüncesinin genelinde devletin önemi fikri yükseliş göstermiş, bu da Alman tarihçiliğinin devlete odaklanma eğilimini güçlendirmiştir.

İkinci olarak, uluslararası ilişkilerin, dış siyasetin ve Avrupa'da rakip devletler arasındaki güç mücadelesi ve savaşların merkezde olduğu bir dönemde devlet

merkezli bir tarihçilik anlayışının yoğunlaşması makul görünmektedir. Bu sürecin etkin aktörleri devletlerdir, işler devlet seviyesinde yürümektedir. Ne zaman ki Kehr'in "19. ve 20. Yüzyılda Prusya-Alman Sosyal Tarihi" alt başlıklı kitabının başlığında geçtiği şekilde (*Der Primat der Innenpolitik: Gesammelte Aufsätze zur preußisch-deutschen Sozialgeschichte im 19. und 20. Jahrhundert*) "iç politika" öncelik kazanır, sosyal politika çalışmaları ve sosyo-iktisadi çalışmalar tekrar öne çıkar. Özellikle *VfS* üyeleri tarafından gerçekleştirilen bu ekonomik ve sosyal tarih çalışmaları, 18. yüzyıl kültür tarihlerinden daha "bilimsel"dir. Bir başka deyişle, bu durum 1870'lerde dış politika sorunlarının bir ölçüde çözülmesinin ve toplumsal değişme sonucunda sosyal politika sorunlarının öne çıkmasının bir sonucudur.

Görece bilimsel bir diğer sebep, tarihin bilimsel disiplin olarak ortaya çıktığı, kendini ispat etmek istediği 1800'lerin başlarının Kant'ın bilimsellik şartlarının sosyal dünyaya ilişkin bilimleri de katı bir şekilde etkilediği bir dönem oluşudur. Wolff-Kant çizgisindeki katı bilimsellik kıstasları, örneğin "bir disiplin içinde ne kadar matematik varsa o kadar bilimdir", tarihin *malzemesinin* ve bunlara (olaylara) dayanarak ortaya koyduğu *kanunların* gösterilebilir, deneyle ispatlanabilir, tekrarlanabilir, evrensel ve zorunlu oluşunu şart koşuyordu. Nitekim Wolff 1728'de tarihin "bilginin en düşük türü" olduğunu savunmuştu (Beiser, 2018, s. 154–155). Wolff'un eleştirel bir öğrencisi olan, Almanya'da tarihin ampirik bir bilim olarak kurulmasının temellerini atan ve modern tarih biliminin ilk metodologlarından biri sayılan (Müller, 1917) "Almanların Vico'su" (Beiser, 2011, s. 27). Chladni (Chladenius) ise 1752'de *Allgemeine Geschichtswissenschaft*'ta (Genel Tarih Bilimi) bu bilimsellik şartlarının tarihin *malzeme* ve *kanunlarında* aranmayıp, *bilimsel faaliyetin* (bilimsel kanunlarının araştırılmasına ilişkin prosedür, kural ve standartların) bu şartları taşımasının tarihin bilim sayılması için yeterli olduğunu savundu (Beiser, 2018, s. 154). Böylece insanın, toplumun, kültürün, tinsel olanın bilimi olarak tarih disiplini, genişletilip esnetilmiş de olsa, en azından *bilimsel faaliyet* itibarıyla Wolff'un kıstaslarını karşılayabilecek bir alanla kendini sınırlamak durumunda kalıyordu. Bu da sadece devletin tarihine ilişkin güvenilir kaynaklar bulunabildiği için siyasi tarihti. Toplumsal, iktisadi ve kültürel alanla ilgili kaynaklar söz konusu kıstaslara göre bilimsel sayılamayacağı için tarihçi kendisini bilimsel kaynakların olduğu siyaset alanıyla sınırlamak durumunda kalıyordu. Bu da 18. yüzyılda, Kantçı açıdan bilimsel olup olmadığına bakılmaksızın bilimsel araştırmaya konu edilen zengin kültürel malzemenin isteksizce de olsa dışarıda bırakılmasını, kültürel tarihin terkinin getiriyordu. Bu Kantçı kriterler Yeni Kantçılar¹² ve tarihselciler tarafından daha da esnetildiğinde tarih bilimi tarafından

12 Tarihselcilik farklı disiplinlere (hukuk, iktisat, dilbilim vs.) sirayet etmiş bir algılama biçimiymi ve etkileri tarih disiplininin ötesine geçiyordu. Hatta 1790'larda formüle edilmeye başlanan Yeni Kantçılığın altın çağını 1860-1914 arasında yaşamasında da Alman milliyetçiliğinin yanı sıra tarihselci düşüncenin 1700'lerden itibaren yükselen etkisi gibi iki kültürel etken rol oynamıştı. Yeni Kantçılık kendisi dışında etkili olan iki felsefi akıma; 1800-1830 arası etkili olan Hegel'in spekülâtif idealizmine ve 1850'lerde etkili olan maddeciliğe tepki olarak ortaya çıkmıştı. Yeni Kantçıların ortak özellikleri Kant'a değer vermek, Kant'ı maddeciliğe karşı bir

sadece hakkında güvenilir kaynaklar bulunan devletin bilinebileceği fikri de giderek terk edilmiş ve kültür, iktisat, psikoloji gibi boyutlarıyla sosyal dünya kendine Alman tarihselcilerin eserlerinde yer bulabilmiştir.

Son olarak, Almanya özelinde hukuk üzerinden gelişen ilave bir devlet tarihi ilgisinden söz etmek yerinde olacaktır. Almanya Roma hukuku ile Alman örfi hukukunun özel bir karışımı ile yönetiliyordu. Roma hukukunu anlamak Roma kültür ve tarihini, Alman örfi hukukunu anlamak ise Ortaçağı bilmeyi gerektiriyordu (Beiser, 2018, s. 156–157). Hukuk bu yönüyle aslında bir nevi hukuk tarihi, dolayısıyla devleti merkeze alan bir tarihti.¹³

Filozofların ve Tarihçilerin Tarih İlgisi

Ampirik tarih ilgisinin yoğunlaşması, siyasi ve askeri başarısızlıkla ilişkilendirilebilir. Nitekim Batı Avrupa’da 18. yüzyılı tarif eden “akıl çağı”nın kapanıp 19. yüzyılı tarif eden “tarih çağı”nın açılması, 1789 Fransız İhtilali’nin başarısızlığının ortaya çıkışına bağlanır. Buna göre ihtilalin başarısızlığından çıkarılan ders, toplum ve devletlerin saf akılla yaratılıp yönetilemeyeceği olmuştur. Toplum ve devleti kurup yönetmek için toplumu derinlemesine anlamak, tarih ve akıl dışı faktörleri de hesaba katmak gerekmektedir (Beiser, 2018, s. 153). Başka bir deyişle 18. yüzyıl Aydınlanma düşüncesi dini, toplumu ve devleti salt akılla, tarihe müracaat etmeden anlayıp yönetmeyi denemiş fakat başarısız olmuştur. Tarih bu anlamda aklın (disiplin olarak bakıldığında felsefenin) dinî, toplumsal, siyasi alanı kavramada başarısız olması sonucunda gündeme gelmiştir. Bir başka deyişle, Aydınlanmanın tarih ilgisi, din ve devletin toplumsal hayattan tahliyesine yönelik başarısız girişimin ikinci adımı olarak ortaya çıkmıştır.

Toplumsal dünyaya yön vermede insan doğasına ilişkin ön kabul niteliğindeki felsefi indirgemelerin yetersizliği ortaya çıktıkça, felsefe toplum dünyası karşısında tarihsel başarısızlıklarla karşı karşıya kaldıkça, felsefi söylemler toplumda karşılık bulmadıkça ampirik tarih ilgisi gelişmiştir. Buna karşılık başka ülkeler karşısında yakalanan siyasi, askeri ve ekonomik başarılar, bu başarılı ülkelerde toplum ilgisinin yüzeysel kalmasını, felsefe ile sınırlanmasını getirmiştir. Bazen büyük yenilgiler, travmanın kısa yoldan aşılması çabası içinde savunmacı / tepkisel tarih felsefelerini gündeme getirmiştir. Tarih felsefesi yaygın olarak tarih sahnesindeki galiplerin söylemleri niteliğindeyken, bu istisnai durumlarda mağlupların söylem kurma girişimleri olarak da karşımıza çıkabilmektedir.

kale olarak görmek, felsefeye yüklenmek istenen *bilimi belirleme* vazifesini eleştirmek, spekülatif idealizmin yöntemlerini reddetmek, rasyonalizmi ampirizmle dengelemenin gerekliliğini savunmak; akıl karşısında tecrübenin, kavrama karşısında algılamının değerini teslim etmek olarak özetlenebilir (Beiser, 2015, s. 1–5).

13 Hukuk tarihinin siyaset merkezli bir tarihçilik kadar sosyal tarihe de kapı açtığı unutulmamalıdır. Örneğin Weber’in tarım hukuku tarihi çalışmaları da aslında bir tür tarım, üretim, çalışma ve iktisat tarihi, nihayetinde sosyal tarih çalışmasıydı.

Aydınlanma filozoflarının tarih ilgisi, doğal hukukçuların toplum okuması gibi insan doğasının şu ya da bu yanını merkeze alan felsefi bir yaklaşıma dayanmaktadır, ampirik temelden yoksundur ve daha çok tarih felsefesi şeklindedir. Freyer rasyonel doğal hukuk yanlısı filozoflarla tarihçilerin insan anlayışlarındaki ayrışmaya dikkat çeker. Buna göre tarihçiler ampirik verilerden hareketle tümevarımsal çıkarımlar yapmaya çalışırken, doğal hukukçular dikkatlerini insan doğasının temelleri üzerinde yoğunlaştırır ve insan doğasından hareketle toplum yaşayışı hakkında yargılara varmaya çalışır; tarihi ve toplumu belli içgüdü ve eğilimlere indirger (Freyer, 2012, s. 29). Daha önce ilahiyatçılar tarafından tanrısal iradenin tezahürü olarak görülen tarih, bu kez filozoflar tarafından insanın içindeki bir güdünün ya da yeteneğin tezahürü ve gelişmesi olarak okunmaya başlanmıştır. İnsanlık tarihi kimi zaman aklın gücünün gelişmesi, kimi zamansa insan türünün birlik ve dayanışmasının olgunlaşması olarak okunur (Gökberk, 1948, s. 62–63). Başka açıklamalarda ise insanın hayatta kalma güdüsü, azami güç elde etme hırısı, kişisel veya kolektif çıkarını maksimize etme isteği, haysiyetini koruma iradesi gibi özelliklerinin hem tarihin itici gücü olduğu, hem anlamı hem de amacını tayin ettiği söylenir (Freyer, 2012, s. 29).

Tarih felsefesinin temelinde insanın değişmez bir doğası olduğu, dolayısıyla insan varlığının ve davranışının, insan doğasında yer alan tek bir niteliğe (içgüdü, rasyonalite vs.) indirgenerek kavranabileceği ve öngörülebileceği şeklindeki anlayış yatmaktadır. Doğal hukuk teorisi de aynı şekilde insanın doğasına ilişkin bir felsefi bir tartışma yürütüp bu tartışma sonucunda toplumu ve geleceği bu doğrultuda şekillendirmenin peşindedir. İki ideal tip olarak felsefecilerin ve tarihçilerin “uygarlık tarihi”ne ve tarihsel fenomenlere yaklaşımlarını, yöntemsel eğilimlerini merkeze alarak karşılaştırılabilir (Beiser, 2018, s. 158–160):

Beiser’e göre tarih felsefesi ile uğraşan filozoflar a priori yöntemlere göre genel bir “dünya tarihi” görüşü inşa eder. “Spekülatif tarih” “ampirik tarih”i spekülatif tarihe hizmet edecek, zahmetli ve sıkıcı işlerle uğraşan bir hamal olarak görür. 1820’lerde Hegel’in öncülüğündeki “filozoflar” a göre Schleiermacher¹⁴ öncülüğündeki “tarihçiler” tarihi paramparça bir olgular yığına çevirip anlamdan arındırırlar. Kendileri ise “dünya tarihi”nin anlam, amaç ve kurallarını felsefe sistemine göre açıklayıp ortaya koymak gibi heyecanlı ve eğlenceli bir işle uğraşır. Tarihselci sosyal bilim geleneği, felsefeden hareket eden, tümdengelimci, tek çizgili ve tek merkezli, ilerlemeci okumanın karşısına; tarihten hareket eden, tümevarımcı, çok katmanlı ve çok merkezli bir okuma koymaktadır.

Toplumla ilgilenen tarihçiler, doğal hukuk teorisini benimsemiş filozoflarda görülen normatiflikten uzaklaşarak insan topluluklarının gerçekte nasıl geliştiğine

14 Schleiermacher “spekülatif sistemler”den çok “praksis bilgisi”ni geliştirmeye yönelik “dikkatli ve ölçülü” bir düşünsel çaba ortaya koymuştur. Bu açıdan Dilthey’in Schleiermacher üzerinde uzun uzun durması boşuna değildir (Scholtz & Aliy, 2012, s. 9).

odaklanmış, insanı ve toplumu anlama çabası içinde filozoflarınkinden tümüyle farklı bir “evrensel” tarihe yönelmişlerdir. Bu tarih iki açıdan “evrensel”dir. Birinci evrenselleşme tarih ilgisinin kültür olaylarının tümüne yönelmesiyle, *siyasi tarihin kültürel tarihe* doğru genişlemesiyle ortaya çıkmıştır. Buna göre tarihin konusu

Filozoflar (Fichte, Schelling, Hegel)	Tarihçiler (Chladni, Schleiermacher, Niebuhr, Ranke)
Tarih felsefesi	Tarihselcilik
Spekülatif, a priori (tümengelimci), felsefi, sentetik tarih	Ampirik, a posteriori (tümevarımcı) tarihsel, analitik tarih
Tekil olan evrensel olanın bir örneğidir. Evrensele bakılarak anlaşılabilir. Evrenselden başlayıp tekile iner. Yanlış olma ihtimali olan, doğruluğu a priori yollar dışında ispatlanamayan genel ilkelere yol çıkar.	Tekile bakıp, ondan hareket edip evrenseli kavrar. Tekilden başlayıp evrensele yükselir. Somut verilere dayanır, tecrübeye nüfuz ederek genel ilkelere ve kanunlara varır.

devlet, siyaset, siyasi ve askeri olaylar kadar halkların örf ve adetleri, maddi ve manevi kültürleri; teknik, iktisat, düşünce, zihniyet, aile hayatı, dil, din, ibadet etme biçimleri, sanat ve bilimleridir. Böylece odak genişler ve odağa devlet ve hükümdarların yanı sıra kültürün ortaya çıktığı topluluk yaşayışı yerleşir.¹⁵ İkinci evrenselleşme ise *milli tarihin yerini milletlerin tarihine*, başka bir deyişle *evrensel tarihe (Universalgeschichte, universal history)* bırakması ile gerçekleşir. Böylece tek bir devletin sınırlarını aşarak ve ona bağlı kalmadan, bütün insanlığı göz önünde bulunduran bir tarih anlayışı ortaya çıkar (Freyer, 2012, s. 28). Bu yaklaşım kimi durumlarda “dünya tarihi” (*Weltgeschichte, world history*) veya “küresel tarih” (*global history*) olarak da adlandırılmaktadır.

Bu her açıdan kapsayıcı tarih yaklaşımına Fernand Braudel 1959 tarihinde “uygarlık tarihi” (*histoire des civilisations*) isimlendirmesiyle işaret etmektedir. Braudel “uygarlık tarihi”nin tarihin tamamı, tarihin bütün alt dallarını kapsayan bütüncül bir tarih anlamında kullanıldığını belirtir (Braudel, 1992, s. 259). Böylece “evrensel tarih”in imlediği coğrafi genişleme ile “kültürel tarih”in ifade ettiği kapsam genişlemesi “uygarlık tarihi” kavramı altında birleştirilmiş olmaktadır. Bu türden bütünsel ve ansiklopedik bir girişim, tarihin bütün dönemlerini içerecek biçimde, hem dünya coğrafyasının tamamını, hem de tarihin ilgilendiği bütün alt branşların verimlerini bir araya getirme iddiasındadır. İnsanlık tarihi boyunca gelmiş geçmiş bütün toplumları bütün yönleriyle ele almayı hedefleyen bu yaklaşım, tarih biliminin geçirdiği iki yönlü evrenselleşme sonucu ortaya çıkan bütünsel anlayışı isimlendirmek üzere “evrensel kültürel tarih” şeklinde anılabilir. Nitekim bu formülasyona yakın

¹⁵ Braudel, Alman kültürel tarih araştırmalarını toptan mahkum ederek siyaset merkezli kısımlıktan kültür merkezli kısımlığe geçiş olarak, bir dengesizlik durumunda görür. Buna göre Almanya’daki “kültürel tarih” çalışmaları, 1780’lerdeki ortaya çıkışından sonra 1850’lerde “dünya tarihi”ni kapsayacak şekilde evrensel hale gelmiştir ama dış tarih (siyaset ve iktisat) olmadan salt iç tarih (kültür, edebiyat ve din) yaptığı, alt yapı olmadan üst yapıyı anlamaya çalıştığı için bütünsel bir “uygarlık tarihi” yaratmayı başaramamıştır (Braudel, 1992, s. 272).

örneklere Heinrich Daniel Andreas Sonne'nin 1806 tarihli kitabının başlığında; “evrensel kültürel tarih” (*Universal-Kulturgeschichte*) ve Karl Lamprecht tarafından 1909'da kurulan enstitünün isminde; “kültürel tarih ve evrensel tarih” (*Kultur- und Universalgeschichte*) rastlıyoruz.

Alman Tarihçiliğinin Özgünlüğü: Tarihçilerin Erken Zaferi

İnsan doğasına ilişkin felsefi soruşturmaların, yerini insan tecrübesinin çeşitliliğine odaklı ampirik tarihsel araştırmaya bırakması Almanya'nın “siyasi başarısızlığı” sonucu erken gerçekleşmiştir. Almanya'da akıl çağıının kapanıp tarih çağıının açılması daha 1750'lerde başlamıştır.¹⁶ Tarih ilgisinin erken gelişmesi ve tarihin sosyal bilimler arasında belirleyici ve öncü bir konum işgal etmesi, Alman entelektüel ortamının özgünlüklerindedir. Tarih disiplini Almanya'da yeşeren ilk sosyal bilim olmuş, böylece sosyal bilimler rol modeli haline gelmiştir. Tarih Chladni, Niebuhr, Ranke ve Droysen gibi, Dilthey'a göre de tin bilimlerinin (*Geisteswissenschaften*) ilki ve “başta gelenlerinden biri”dir (Beiser, 2018, s. 163).

Fransa ve İngiltere'de küçük ve geçici başarısızlıklar “akıl”ın karşısında “tarih”i gündeme getirse de bu iki ülkede köklü bir değişim hasıl olmamıştır. Fransa'da bu “evrensel kültürel tarih” vizyonuna yönelik küçük kıpırdanışlar¹⁷ görüle bile, Fransız İhtilali öncesi ve sonrasındaki kültürel ve politik gelişmeler, Fransa'nın bu büyük tarihselci bilim projesinden çabuk vazgeçmesi sonucunu doğurmuş ve felsefenin, *insan doğası* merkezli düşünüşün ve tarih felsefesinin yeniden baskın çıkmasına yol açmıştır. Başka bir deyişle Fransa galiplerin safında kalmış ve tıpkı İngiltere gibi tarihle filozofça ilgilenme moduna geri dönmüş, buna mukabil Almanya tarihle bilimsel bir şekilde ilgilenmeyi sürdürmüştür.

Nitekim Meinecke ile Troeltsch, tarihselciliğin aslında insanı anlamaya çalışan 17. ve 18. yüzyıl Avrupa düşüncesinin mantıki sonucuna vardırılmasından ibaret olduğunu, fakat sadece Almanya'da bu sonuca ulaşıldığını vurgularken Alman tarihselciliğinin modern düşüncüyü, “doğal hukuk teorisi”nin iki bin yıllık boyunduruğundan kurtardığını savunmuştur (Iggers, 2012, s. 5). Meinecke 1936 tarihli *Tarihselciliğin*

16 Almanya'da tarihin bir disiplin olarak kurumlaşması 1750'lere kadar götürülmektedir. Bu yıllarda tarih çalışmalarında inanılmaz bir artış olmuş, nitekim ilk tarih kürsüleri de bu yıllarda kurulmuştur (Beiser, 2018, s. 156–157). Almanya'da tarihçilik (*Historik, historiography*) üzerine ilk ders Chladni tarafından 1750'de verilmiştir (Blanke, Fleischer & Rüsen, 1984, s. 334). Almanya'da tarihin ampirik bir bilim olarak kurulmasının temellerini atan ve modern tarih biliminin ilk metodologlarından biri sayılan (Müller, 1917) Chladni'nin “Genel Tarih Bilimi” kitabı (*Allgemeine Geschichtswissenschaft*) da 1752 tarihini taşır. Yine Alman tarihçiliğini belirleyen başlıca gelenek kabul edilen (Iggers, 2012, s. 3) tarihselciliğin başlangıcı da 1750 olarak tarihlendirilir (Beiser, 2011, s. 1).

17 Braudel'in “ilk uygarlık tarihi çalışması” olarak nitelediği (Braudel, 1992, s. 259) Voltaire imzalı *Milletlerin Örfleri ve Ruhü Üstüne Deneme* (1756) ampirik tarih ilgisi ile (Fransa'nın uluslararası başarısı nispetinde) tarih felsefesini iç içe geçmiş biçimde yansıtan erken bir örnektir. İngilizce tercümesinin başlığında “evrensel tarih” (*universal history*) ibaresi geçen kitap, ayrıca siyasi ve askeri olaylardan, hükümdar ve kumandanlardan çok halkların örf ve adetlerine, maddi-manevi kültürlerine, toplumsal hayata odaklanmaktadır (Freyer, 2012, s. 28).

Ortaya Çıkışı (Die Entstehung des Historismus) kitabının önsözünde tarihselcilik için “Batı düşüncesinde yaşanmış en büyük entelektüel devrimlerden biri” diyordu (Beiser, 2007). Buna göre tarihselci düşünce, 1750’lerden itibaren, Orta Çağ da dahil olmak üzere Antik Çağdan beri hakim olan tarih-dışı (*ahistoric*) düşünme biçimlerinin yerini almıştır. Eskide kalan tarih-dışı düşünceye göre insan doğası, ahlak ve akıl mutlak, ebedi ve evrenselidir. Yeni dönemde geçerlilik kazanan tarihselci düşünceye göre ise göreceli (izafi), değişken ve özeldir (Beiser, 2011, s. 1).

Tarihselcilik böylece “bilim”in “evrenin dört bir yanında egemen olan rasyonel düzene denk düşen zaman üstü ve mutlak geçerliliğe sahip hakikatler” olduğu yönündeki düşünceyi de rafa kaldırmıştır. Tarihselci bilim ise “insan doğası” merkezli tanımın aksine “insanın tarihteki tecrübesinin sonsuz çeşitliliğinin anlaşılması” olarak tanımlanacaktır. Meinecke, “doğal hukuk teorisi”nin temelden bir eleştirisi anlamına gelen tarihselciliğin, Almanların Reformdan sonra modern düşünceye en büyük katkısı olduğunu, insan dünyasının anlaşılmasının en ileri aşaması olduğunu savunur. Meinecke Fransız İhtilali sonrası dönemde Almanya dışında Batı Avrupa’nın doğal hukuk düşüncesine bağlı kalmasının sebebinin iki taraftaki kültürel ve politik gelişmelerin arasında vuku bulan derin ayrılma (*divergence*) olarak görür (Iggers, 2012, s. 5).

Fransa’nın, tarihin galipler sahnesinde yer almasıyla, aynı İngiltere gibi norm vaz eden tarafa geçmesi türünde bir gelişmeden söz edebiliriz. Tarihselciliğin temellerinden olan “tekile saygı” düşüncesi, aynı zamanda evrensel geçerlilik iddiasındaki normlar karşısında, bu normlara uygun olmayan başka bir tekillik ve tarihselliğin normlarına saygıyı da ifade etmektedir. Iggers “normatif terimlerle düşünmenin reddi”ni (*Antinormativität*) Alman tarihselciliğinin üç temelinden biri sayıyordu (diğer ikisi: kendi içinde bir amaç olarak devlet, *Machtstaat* ve kavramsal düşünmenin reddi, *Anti-Begrifflichkeit*). (Iggers, 2012, s. 8-10) Bu ise evrenselcilik karşısında kültürcülüğün tarafını tutmaya denk düşmektedir. Bu ise Alman düşünürlerinin bu düşünce tarzlarının siyasetle ilişkisini gündeme getirmektedir. Normatif göreliliğe yapılan vurgu, Alman toplumunun Fransız veya İngiliz toplumlarının tecrübelerinden türetilmiş birtakım evrensel normlara göre onlardan daha değersiz ve geri olduğu iddiasına karşı bir mevzi işlevi görmektedir. Bu normatif görelilik fikri, sadece Almanya için değil, İngiltere ve Fransa’nın dışındaki bütün ülkeler için, toplumsal ve kültürel durum ve pratiklerine, evrensel normlara atıfla geliştirilecek aşığılayıcı yaklaşımlara kapıyı kapatmaktadır.

Nitekim Carlo Antoni de tarihselci düşünceyi, merkezleşen Aydınlanma devletinin tecavüzleri karşısında yerel hakları ve ayrıcalıkları korumak isteyen siyaset teorisyenlerinin çabalarıyla ilişkilendirir. Bu özellikle modern bürokratik devletin henüz kurulmadığı İsviçre kantonları ve Alman devletçikleri için geçerlidir.

Bu anlamda tarihselcilik, milli geleneklerin Fransız aklına ve Aydınlanma çağına tepki ve isyanıdır. (Iggers, 2012, s. 6)

Almanya, Fransa kaynaklı düşüncelerle milli gelenekler arasındaki çatışmanın bilhassa yoğun olduğu bir ülkedir. 1789 itibariyle bakıldığında Almanya'nın İngiltere, İspanya ve İtalya gibi büyük bir edebi mirastan yoksun oluşunun da (Iggers, 2012, s. 7) Almanya'ya kaçacak fazla yer bırakmadığı, dayanak olarak, “halk tini” (*Volksggeist*) kavramından farklı olarak son derece ampirik, antropolojik ve etnolojik içerimleri olan “halk ruhu” (*Volkseele*) ve “halk kültürü”ne yöneldiği söylenebilir.

Alman siyasi milliyetçiliği de, Fransız ihtilali ve Napolyon Savaşları sırasındaki Fransa egemenliğinden sıyrılma çabasıyla iç içe yükselmiştir. Söz konusu askeri-siyasi çatışma Alman düşüncesindeki Aydınlanma karşıtlığını derinleştirmiştir. Bu yönüyle tarihselci gelenek Alman milli uyanışının ve Kurtuluş Savaşlarının (1813-1815) bir sonucudur. Alman Kurtuluş Savaşı ruhunu ifade eden “1813 Ruhü”, Fransa'nın yeni dünyanın siyasetini belirleme hamlesiyle öne atıldığı “1789 Ruhü” karşısında Almanya'da daha etkili olmuştur. Fransız İhtilali radikal eşitlikçi taleplerle ortaya çıkmış ve bütün geleneklere meydan okurken, devletin insan üzerinde sistematik tiranlığına giden yolu açık bırakmıştır ki Robespierre ve Napolyon bunun örnekleri olarak tarih sahnesinde yerlerini almıştır. Halbuki 1813 Ruhü bir yukarıdan aşağı reform hareketi olarak, iktidarın geleneksel biçimlerini ölçülü bir şekilde bireysel özgürlüğe alan açmaya eğilimli modern bir bürokrasi ile dengelemiştir (Iggers, 2012, s. 7).

Üstelik Alman düşüncesinde yeşeren siyasi meşruiyet doktrini, modern öncesi feodal manevi devlet ve onun yerine geçen modern bürokratik ruhsuz devletin karşısına üçüncü bir seçenek olarak modern manevi devleti koyuyordu. Devletin meşruiyetinin kaynağı, bu doktrine göre devletin belli kültürel-manevi hedefleri gerçekleştirmeye çalışması ve belli kültürel-manevi değerlerin gelişebileceği bir ortam yaratmasına bağlıydı (Ringer, 1990, s. 10–11). Bu da bürokrasinin en “manevi” kesimini teşkil eden akademisyenlere bir tür kültürel önderler, manevi liderler, bilge kişiler rolü biçiyordu. Öğretim-araştırma birlikteliği ile birlikte Almanya'da Humboldt yüksek öğretim doktrininin iki ana ilkesini oluşturan akademinin devlet karşısında özerkliği düşüncesi de bu rolle uyum içindeydi.

Böylece Alman tarihçiliğindeki temel özgünlük “evrensel kültürel tarih” programının geliştirilmesinde ortaya çıkar. Bu bilimsel yaklaşımın Almanya'da aldığı özgün biçim dünya coğrafyasının, insanlık tarihinin ve insani faaliyet alanlarının tamamının, her bir parçanın kendisi itibariyle anlamlandırıldığı ansiklopedik bir bütünlük içinde anlaşılması amacına yönelir. Burada söz konusu olan, inceleme nesnesinin kapsamı hangi coğrafya (mekansal genişlik), dönem (zamansal genişlik) ya da faaliyet alanı (derinlik) olursa olsun, her birinin eşit derecede merkeze alınarak incelenmesi ve söz konusu üç açıdan en geniş bağlama oturtularak karşılaştırmalı ve

tipolojik bir yaklaşımla zengin insanlık tecrübesi bütünü içinde anlamlandırılmaya çalışılmasıdır. Alman sosyal bilim ortamında geçerli olan “tarih için tarih” ilkesinin imlediği kamu finansmanı-siyasetten özerklik birlikteliği ve “tekile saygı” ilkesinin imlediği araştırma nesnesini araştırma nesnesinin kendisi için, onu merkeze alarak araştırma pratiği bu girişimi Almanya’da mümkün ve anlamlı kılmıştır.

Alman Tarihçiliğinde “Evrensel Kültürel Tarih”

Modern tarihçilik Almanya’da 1750-1900 arasında belli meydan okumalarla karşı karşıya kalmış ve sonuçta geçirdiği dalgalanmaların neticesinde kendi özgün çözümlerini üretmiştir. Bunlardan ilki Kantçı çizginin seleflerinden Wolff’un tarihin biliminin yapılamayacağı şeklindeki meydan okumasına Chladni’nin 1750’lerde verdiği cevaptır. Benzer bir ikilik Kant’ın “sosyal bilim”lere meydan okuması ve Hegel’in tarih felsefesi çağrısı ile Ranke’nin 19. yüzyılın ilk yarısındaki “bilimsel tarih” girişimi arasında da kurulabilir. Almanya’da pozitivism öncesi dönemde tarihi bilimsel bir disiplin olarak kurmak için, tanımlanmış bilimsellik şartlarının gözden geçirilmesi ve yerine getirilmeye çalışılması söz konusu olmuştur ki bu çaba yönüyle tarih disiplini Alman sosyal bilimlerinin öncüsü konumunu kazanmıştır. 19. yüzyıl ortasından itibaren gelişen pozitivism dalgasının meydan okuması ise Droysen tarafından karşılanmıştır. Dilthey, Windelband ve Rickert bu açıdan Droysen’in sürdürücüleri olarak görülebilir. Bir diğer meydan okuma ise 1870’lerde yeniden canlanan devlet merkezli tarih anlayışı ve bu meydan okuma karşısında Lamprecht’in “sosyal tarih” savunusudur. 1900 bu anlamda “sosyal tarih”in yine galip geldiği ve Droysen’in öğrencisi Otto Hintze ile Max Weber üzerinden “tarihsel sosyoloji”ye kapı açtığı bir an olarak da kabul edilebilir. Bütün bu tartışmalar az çok Almanya içi karakter arz etmiş ve Alman tarihçiliğinin yönelimlerini belirlemiştir. Başka bir deyişle bu tartışmalar, Almanya’da tarihçiliğin özgünlüklerinin kaynakları olarak görülebilir.

Herder’in Alman tarihselciliğine temel katkısı kültürlerin ve çağların biricikliğine yaptığı vurgudur (Forster, 2018). Buna göre “farklı tarihsel dönemler” ve “farklı kültürler/halklar” arasında “radikal zihniyet farkları” vardır. Kavram, inanç, değer ve duyguları kapsayan bu çeşitlenme ve değişimin ampirik olarak araştırılması “Almanların Rousseau’su” (Barnard, 1989) olarak da nitelenen Herder tarafından 1766 tarihli “Beğenin Değişimi Üzerine” (*On the Change of Taste*) makalesinden kariyerinin sonuna kadar tarih disiplininin temel amacı olarak görülür (Forster, 2018). Daha da ötesinde Herder son derece bilinçli bir şekilde “büyük” siyasi ve askeri olaylardan ziyade tarihteki aktörlerin iç dünyalarına ve psikolojilerine odaklanır (Forster, 2018). Bu anlamda Herder hem kültür merkezli hem de hiçbir kültür karşısında dışlayıcı tavır takınmayan (Iggers, 2012, s. 29), göreceli ve kültürcü bir konumda sayılabilir. Bir başka önemli husus ise bu yaklaşımın ima ettiği “merkezsizlik” imasıdır ki bu da bütün dünya kültürlerinin tarihçinin ilgi alanına dahil edilmesini gerektirir. Bu açıdan Herder

“evrensel kültürel tarih” programının temellerini atan isim olarak görülebilir. Herder’in bir diğer önemli yönü de, tarihsel fenomenlerin, kültürlerin ve çağların biricikliği vurgusunun dışlayıcılık ve devlet merkezliliği zorunlu olarak gerektirmediğinin, bunlar arasında özsel bir ilişki olmadığına canlı bir ispatı olmasıdır.

Herder aynı zamanda Braudel’e göre “kültürel tarih”i bir araştırma alanı olarak ilk kez formüle eden kişidir. Bunu 1784 tarihli “İnsanlık Tarihinin Felsefesi Üzerine Düşünceler”de (*Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*) yapar (Braudel, 1992, s. 272). Fakat Braudel bir eleştiri olarak Herder’in “uygarlık”tan hayatın maddi yanını, “kültür”den ise toplumsal bağlamdan bağımsız entelektüel ve bilimsel ilerlemeyi anladığını belirtir (Braudel, 1992, s. 265). Bu tespit Braudel’in “kültürel tarih”in bütünsellikten uzak ve “yarım” olduğuna dair eleştirisi ile uyum içindedir.

18. yüzyılın ikinci yarısındaki “evrensel tarih” çalışmaları arasında, Isaak Iselin’in 1764 tarihli kitabı “İnsanlık Tarihi Üzerine” (*Über die Geschichte der Menschheit*), Johann Gottfried Eichhorn’un 1777 tarihli “Evrensel Tarih Hakkındaki Akademik Derslerin Kapsam ve Yöntemi Üzerine” (*Über den Umfang und die Methode akademischer Vorlesungen über die Universalgeschichte*) başlıklı risalesi ve 1799-1814 arasında yayımladığı 5 ciltlik “Dünya Tarihi” (*Weltgeschichte*) ile Friedrich Schiller’in 1789’da Jena Üniversitesinde verdiği “Evrensel Tarih Nedir ve Ne Amaçla Öğrenilir?” (*Was heißt und zu welchem Ende studiert man Universalgeschichte*) başlıklı açılış dersi öne çıkmaktadır (Tercümesi için bk. Aytaç, 2008, s. 99–114).

1790’lardan itibaren “kültürel tarih” çalışmalarına¹⁸ baktığımızda “bölgesel tarih” veya “prenslük tarihi” diyebileceğimiz *Landesgeschichte* türü altında kültürel tarih ile istatistiği birleştiren örneklere rastlıyoruz. “Alman Şehirlerinin Kültürel Tarihi” türünden belli bir bölgeye odaklanan çalışmalar gibi, “Yunanistan’ın Kültürel Tarihi” gibi ülkeler üzerine çalışmalar da var. Bu dönemde yazılan diğer “kültürel tarih” çalışmaları ise belli dönem ve yüzyıllar, diller, edebiyat akımları, coğrafi bölgeler, tarım ve bahçecilik gibi geçim yolları, evlilik ve bayramlar gibi fenomenlere odaklanıyor. 1830’lardan itibaren “kültür tarihinin felsefesi” ve “kültürel tarihin temelleri” gibi başlıklar taşıyan, bu alanı teorik ve yöntemsel açıdan ele alan kitaplar görüyoruz. Bir “kültürel tarih” kitabının, örneğin Wilhelm Drumann’ın 1847 tarihli “Kültürel Tarihin Anahatları”nın (*Grundriss der Culturgeschichte*) içindekilere baktığımızda, belli bir kültürün belli bir dönemi hakkındaki bölümlerin araştırma konusunun bütünsel bir resmini oluşturma çabasını yansıtan şekilde alt başlıklara bölümlendiğini görüyoruz: devlet, milli edebiyat, müzik, görsel sanatlar, bilimler, zanaatlar, ticaret, din, ahlak eğitimi.

18 Worldcat’te başlığında “Kulturgeschichte” ve “Culturgeschichte” (kültür tarihi) geçen kitaplara yönelik yaptığımız katalog taramasında 1750-1900 arası 50 yıllık periyotlarda sırasıyla 30, 148 ve 1883 kayda rastlıyoruz. 1780-1900 arası 40 yıllık periyotları karşılaştıran arama sonucu şöyledir: 77, 283 ve 1720. 1840-1900 arası 10’ar yıllık inceleme de sürekli bir artış göstermektedir (ki bu eğri günümüze kadar da yükselişini sürdürmektedir): 60, 167, 165, 388, 459 ve 783. 1750-1900 aralığında Almanca 2061 esere karşılık, aynı aralıkta İngilizce olarak “cultural history” kavramının başlığında geçtiği kitap sayısı toplamda 6’dan ibarettir.

Eğitimci Theodor Schacht'ın 1846 tarihli bir ders kitabında gördüğümüz bir yenilik de başka bilimsel alanlardaki kitapları etkileyen bir ilgi alanı olarak “kültürel tarih”in yayılma eğilimine girmesidir. Kitabın tam başlığı “Eski ve Yeni Zamanların Coğrafya Ders Kitabı: Siyasi ve Kültürel Tarihe Özel İlgi İle”dir (*Lehrbuch der Geographie alter und neuer Zeit mit besonderer Rücksicht auf politische und Kulturgeschichte*). İlk olarak komşu sosyal bilimler (burada coğrafya ve tarih) ve tarih biliminin alt branşları (burada siyasi ve kültürel tarih) arasında bir yakınsama görüyoruz. İkinci olaraksa “Kültürel Tarih Açısından” (*mit besonderer Rücksicht auf Kulturgeschichte*) şeklindeki bu ekin, 1900'lere doğru kitap isimlerinde giderek yaygınlaştığı gözlemlenmektedir.

Yine aynı dönemde “evrensel tarih” ile “kültürel tarih”i birleştiren “insanlığın kültürel tarihi” türü çalışmalarla da karşılaşırız. Tarihçi ve etnolog Friedrich Majer'in 1798 tarihli iki ciltlik “Halkların Kültürel Tarihine Dair: Tarihsel Araştırmalar” (*Zur Kulturgeschichte der Völker. Historische Untersuchungen*), filolog Johann Christoph Adelung'un 1800 tarihli “İnsan Türünün Kültürünün Tarihine İlişkin Bir Deneme” (*Versuch einer Geschichte der Cultur des menschlichen Geschlechts*) gibi eserler görüyoruz.

Wilhelm von Humboldt, Almanların 1806'daki Napolyon yenilgisini takip eden Prusya Reform Hareketi'nin yükseköğretimden sorumlu uygulayıcısıydı. Getirdiği iki temel ilke, akademinin öğretim işlevinin yanına ayrılmaz bir şekilde araştırmayı yani doktora tezini eklemesi ve akademinin siyaset karşısında özerkliğini garanti altına almasıydı. 1810'da müstakil bir tarih fakültesinin kurulmasıyla ilk ilke, özgün ampirik tarihsel araştırmaların çoğalması gibi tarih disiplini açısından son derece önemli bir gelişmeye kapı açmıştı. Bu sayede “sosyal bilimler” için sağlam ve zengin bir tarihsel veri hazinesi oluşuyordu. İkinci husus ise tarihçilerin siyasi iktidarın ihtiyaçları değil, kendi araştırma gündemleri doğrultusunda hareket etmesini, “tarih için tarih”i getiriyordu.

Hegel Alman tarihçiliği için bir anti-kahraman gibi görülebilir. Hegel'den çok “Hegel karşıtlığı” Alman tarihçiliği için belirleyici olmuştur. Nitekim gerek Iggers (Iggers, 2012, s. 289) gerekse Beiser bu hususu vurgular (Beiser, 2018). Öte yandan Hegel tarihsel-toplumsal dünya hakkında ürettiği sayısız kavram ve teorik formülasyonla Ferdinand Tönnies ve Max Weber gibi sosyologlara yol göstermiştir. Onlar da Hegel'den esinlenerek bunları, ampirik araştırmalar yardımıyla gözden geçirip geliştirmiştir.

Öte yandan, Ranke'nin Hegel karşısındaki konumu daha netti; onun spekülasyon idealizmine meydan okuyordu. Nitekim Beiser'e göre Hegel'in tarih felsefesindeki *a priori* (sentetik) yöntemini itibarsızlaştıran ne Marx ne de Kierkegaard, 1831 tarihli dersleriyle Ranke olmuştur (Beiser, 2018, s. 158–159). Berlin Üniversitesi Tarih Fakültesi kurucu dekanı Niebuhr ile öğrencisi Ranke'nin Hegel'e karşı

konumlandıkları “tarihte nesnellik” tartışması, Alman tarihçiliğine yön verecek önemdedir. Bu anlamda “tarihselcilik”in, etkili olduğu 1810-1945 aralığı boyunca geçerli bir tanımı yapmak istenirse, terimin Almanya’da otantik bağlamında kazandığı Hegel ve tarih felsefesi karşıtlığı merkeze alınarak (Iggers, 2012, s. 287), tarihin tek ve mantıklı bir gelişim çizgisi değil; sonsuz çeşitlilik arz eden tekil, biricik, çok yönlü fenomenlerden oluşan bir toplam olduğu fikri esas alınabilir. Bu vurguya dayanarak, tarihselciliği kategorik bir *teori, genelleme ve kavramlaştırma karşıtlığı (Anti-Begrifflichkeit)* (krş. Iggers, 2012, s. 10) yerine, “tekile saygı” (Dellaloğlu, 2010, s. 116) olarak formüle etmek makul görünmektedir (Iggers, 2012, s. 289). Öte yandan bu saygıya kavramlaştırma değilse de, teori ve genellemeler konusunda bir çekingenliğin eşlik ettiği söylenebilir. Yine tarihsel dünyanın çok katlılığı, zenginliği ve karmaşıklığı karşısında, mutlak evrensel bilgi, “bilgi güçtür” ve toplum mühendisliği iddiasının yerini de bir tevazu alır. Bunun karşısında yer alan Comte ise tarihe büyük bir siyasî misyon yüklüyor ve tarihi, insanlığın geleceğini kontrol altına almayı sağlayacak sosyal bilimlerin zemini olarak görüyordu. Comte’un sık sık tekrarladığı slogan, tarih bilgisi için de geçerliydi: “Bil ki öngör, öngör ki yönet” (*Savoir pour prévoir; prévoir pour pouvoir*) (Beiser, 2018, s. 167).

1840’ta doğalcılığın biçim değiştirip katılaşmasıyla “modern pozitivism”in ortaya çıkması Alman tarihçiliği için yeni bir meydan okuma anlamına geliyordu. Tarihselcilik 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Chladni, Herder, Humboldt ve Ranke gibi isimlerle ortaya çıktığında ne doğalcılık ne de “pozitivism” karşıtken, 1840 sonrasında Droysen’den Dilthey’a ve Simmel’e kadar pozitivismle karşı olmuştur (Beiser, 2011, s. 514). 1840 öncesi tarihselciler, Kant’ın koyduğu bilimsellik şartlarını benimseyip “kaynakların ince elenip sık dokunması” olarak yeniden yorumluyor ama tarihsel-toplumsal dünyanın bilim yoluyla bilinmesinin imkansız olduğuna dair kötümser yaklaşımını reddediyordu. Amaçları, Newton’un fizik özelinde geliştirdiği doğa bilimsel yöntemi tarihe uygulayarak “insan bilimi” yapmak istiyorlardı. Doğalcılığa muhalefet, 1840 sonrasında modern pozitivismle aldığı yeni biçim özelinde, Droysen ve Dilthey gibi yazarlar eliyle geliştirilecek ve ancak 19. yüzyıl sonunda belirginleşecekti (Beiser, 2011, s. 4).

Her ne kadar Amerika’daki alımlaması öyle bile olsa (Iggers, 2016, s. 30; ayrıca bk. Iggers, 1962), buna göre Ranke’nin pozitivist olarak nitelenmesi anakronik bir tavidir zira Ranke pozitivism öncesi döneme ait, tarihçilik anlayışını Kant ve Hegel karşısında, onlar bağlamında geliştirmiş bir tarihçiydi. Yaptığı, Kant’ın bilimsellik kurallarını sosyal bilimlere içeriden genişletmeye çalışmaktan ibaretti. Filolojik yöntemlerden fazlasıyla haberdar olan eski bir *Gymnasium* öğretmeni olan Ranke’nin özgünlüğü eleştirel okuma değildi, zira 19. yüzyıl Alman sosyal bilimcileri istisnasız *Gymnasium* mezunuydu ve bu da Grekçe-Latince’nin yanı sıra sağlam bir klasik filoloji formasyonu, yani eleştirel okuma becerisi anlamına geliyordu. Ranke’de de

karşımıza çıkan eleştirel filolojik yöntemleri kullanma bu formasyonun temel bir parçasıydı (Iggers, 2016, s. 26). Bu filolojik arka plan, 19. yüzyıl Alman tarihçiliğinin diğer ülkelerinkinden farklı yanlarından biriydi.

Niebuhr ile Ranke'nin “yeni tarih”i, eleştirel yöntemlerine uyarak “nesnel bilgi” benzeri bir şeye ulaşabildiğini iddia ediyordu. Tarihin ampirik bilimlerle aynı statüde sayılması için bunu gerekli görüyorlardı. Ranke 1824'te “en yüce ilke”sini “tarihsel gerçeklerin harfiyen temsili”, amacını ise “olayların gerçekte nasıl olduğunun, esasen nasıl gerçekleştiğinin” (*wie es eigentlich gewesen ist, how things actually happened*) gösterilmesi olarak ifade ediyordu. Burada nesnellikten söz ederken görelî bir nesnellîği kast ediyor; çarpıtma, tahrif ve uydurmaların tarihten ihraç edilmesini talep ediyordu. Dedikodu, söylenti, abartı, varsayım ve yorum ile olguyu ayırmak gerekiyordu. Nitekim tarihçinin hedefleyebileceği nesnellîği, bir yargıç ya da muhabirin hedeflediği kısmî nesnellîğe benzetiyor, belirlenen nesnellik ölçütlerinin karşılanmasını yeterli sayıyordu (Beiser, 2018, s. 160–162). Öte yandan bu tip bir nesnellik bile güvenilir kaynakların resmi belgelerle sınırlanmasını ve buna göre de Almanya'da akademik tarihin mesaisini devletin tarihine hasretmesini getiriyordu. 19. yüzyıl Almanya'sında tarihçiliği kültürel tarih ile siyasi tarih, ulusal tarihle evrensel tarih arasında sallanan bir sarkaca benzetirsek, 1820'lerde bu sarkacın siyasi ve ulusal tarihe yakın olduğu söylenebilir.

1843-1852 tarihleri arasında 10 ciltlik “İnsanlığın Genel Kültürel Tarihi”ni (*Allgemeine Cultur-Geschichte der Menschheit*) yayımlayan Gustav Klemm, Braudel tarafından Almanya'da kültürel tarih çalışmalarını popüler hale getiren yazar olarak görülür (Braudel, 1992, s. 272). İngilizce literatürde antropolog ve etnolog olarak, Almanca literatürde ise kültür tarihçisi olarak nitelenen Klemm, 1854-55'te “Kültür Bilimi” (*Culturwissenschaft*) başlıklı bir kitap yayımlamıştır. Bu da kendisini bir “kültür bilimci” olarak gördüğü şeklinde yorumlanabilir.¹⁹ 1856'da “Kadınlar: Farklı Bölge ve Çağlarda Kadınların Durum ve Etkilerine Dair Kültür-Tarihsel Vesikalar” (*Die Frauen. Culturgeschichtliche Schilderungen des Zustandes und Einflusses der Frauen in den verschiedenen Zonen und Zeitaltern*) başlığı altında 6 ciltlik bir eser yayımlamıştır. Yine Baumgarten'ın “Genel Dünya Tarihi Tercümesi”ne (*Übersetzung der Allgemeinen Welthistorie*) yazdığı tarihçiliğe ilişkin 1844 tarihli önsöz (*Vorrede*) de bu dönemin önemli yayınlarından (Blanke, Fleischer & Rösen, 1984, s. 335).

1853 tarihli “Dünya Tarihi”nin yazarı Georg Weber, Braudel'e göre kültürel tarih çalışmalarını evrensel tarih ile birleştirip bir bütün haline getirmiştir (Braudel, 1992, s. 272). Daha sonra da çok sayıda edisyonu ve baskısı yapılan bu eser 1860'ta İngilizce'ye çevrilip “Amerikan Tarihi” ilave edilerek Amerika'da “Dünyanın

¹⁹ Bu isimlendirme daha sonra, 1899 tarihli “Kültür Bilimi ve Doğa Bilimi” (*Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft*) başlıklı konuşmasının başlığında da görüldüğü gibi Rickert tarafından yaygınlaştırılacaktır (Özlem, 2001, s. 37–57).

Yaratılışından Günümüze Evrensel Tarihin Ana Hatları” (*Outlines of Universal History from the Creation of the World to the Present Time*) başlığıyla yayımlanır.

1840’ların pozitivist meydan okuması karşısında tarihselci geleneği yenileyip geliştiren, adeta yeniden ayağa kaldıran, Ranke’nin eleştirel bir takipçisi ve öğrencisi olan Gustav Droysen’in filolojideki *tercüme* düşüncesini tarihe uyarlaması olmuştur. Droysen’in ortaya attığı mütercim-müverrih analojisi, ele alınan kültürün kendi değerleri itibarıyla ele alınması gerektiğini savunan Rankeci “kültürcü” yaklaşım ile, tarihçinin değerlerini evrensel geçerliliği olan değerler sayan “evrenselci” yaklaşım dışında üçüncü bir seçeneğe işaret ediyordu. Tarihçinin bakış açısı, ne “kültürcü” yaklaşımdaki gibi yok sayılıp sıfırlanır, ne de “evrenselci” yaklaşımdaki gibi meşruiyeti kendisinden menkul aşırı hakim bir konuma yerleştirilip mutlaklaştırılır ve öznellik boyutu görünmez kılınır. Tercüme faaliyetinin sınırlılıkları ve hedef dilin merkeziliğinin itirafı Droysen tarafından hermenötik tarih-toplum bilimleri yaklaşımına yapılan başlıca katkı olarak görülebilir. Böylece tarihçinin öznelliği, tarihselliği, bağlamı, çağı, beklenti ufku, ihtiyaçları, çıkarları, ilgileri, kültürü, dili yazılan tarihi etkileyen, etkilemek zorunda olan ve etkilemesi meşru sayılması gereken hususlar olarak makbul sayılır ve gündemde tutulur. Bütün tarihsel anlama, tarihçinin kültür ve diliyle sınırlıdır. Çünkü bunlar, tarihçinin geçmişteki kelime ve eylemleri tercüme ederken kullanacağı terimleri sağlar.

“Bir cümlenin tek bir mükemmel tercümesi olmadığı gibi, geçmişin de tek bir mükemmel açıklaması olamaz” (Beiser, 2018, s. 160) diyen Droysen’e göre bir cümlenin tercümesi nasıl çevrildiği dile bağlıysa, bir tarihsel olayın anlaşılması da tarihçinin perspektifine bağlıdır. Nasıl bir cümlenin çevrilebileceği dil sayısı kadar meşru tercümesi varsa, bir tarihsel olayın da, tarihçi sayısı kadar meşru anlaşılma biçimi vardır. Droysen’e göre bakış açımız değiştikçe tarihsel olayları anlama tarzımız da değişeceğine göre tarihin her kültür ve çağda (Herder’in her kültür ve çapın biricik olduğu vurgusunun yankısı gibi) yeniden yazılması gerekiyordu (Beiser, 2018, s. 161). Dolayısıyla tek ve nihai bir tarihten söz edilemezdi.

Droysen’in 19. yüzyılın ikinci yarısında Alman tarihçiliği üzerinde belirleyici bir etkisi vardır. “Tekile saygı” ilkesinde ifadesini bulan tekil fenomenen yola çıkma ve idiografik yönelim, Windelband ve Rickert’ten önce Ranke ve Droysen tarafından ortaya konmuştu. Ranke’nin “empati”si (*Einfühlung*) de yine bu açıdan Dilthey’in “deneyim”ini (*Erlebnis*) önceliyordu ve Droysen ile birlikte ikisi, sezgisel bir empati edimi, dolaysız bir deneyim olarak anlama konusunda da Dilthey’i müjdeliyordu (Iggers, 2016, s. 38–39). Droysen’in 1857 tarihli “Tarih Yöntemi” (*Historik*) kitabının arkasındaki düşünce aslında Humboldt’tan mirastı: “Dil, sosyal ve tarihsel dünyayı anlamının anahtarıdır. İnsan eylemi, dilde ifadesini bulan düşünceler tarafından motive edilip yönetilir. Bu eylemleri bütün tekillik ve biriciklikleri içinde

anlayacaksak, onların ifadesini bulduğu dili anlamalıyız.” Bu yüzden filoloji, tarihsel dünyanın anahtarıydı. Tarih ile metin yorumlama yani hermenötik arasında yakın ilişki vardı. Bu disiplin Droysen’den önce Chladni ve Schleiermacher tarafından geliştirilmişti. Droysen bu disiplinin temel araştırma ilkelerini tarihe teşmil etti: “Tarihsel metinleri yorumlarken kullandığımız tüm teknikler [...] tarihsel eylemlere de uygulanabil[ir].” (Beiser, 2018, s. 169).

Bu dil vurgusu ve hermenötik gelenek belki de en önemlisi tarihin insan varlığının şu veya bu yönünün, salt siyaset, iktisat ya da kültürün değil bütününe ele alınmasının altını çiziyordu ve siyaset, iktisat, kültür gibi alanların dahil edildiği bütünsel bir tarih anlayışı ima ediyordu. Nitekim Droysen’in Alman tarihçiliğine önemli bir katkısı da, Almanya’daki pozitivist çevreler üzerinde Comte’tan daha çok etkili olan,²⁰ Comte ve Mill’in natüralist görüşlerini İngiltere tarihine uyarlayan İngiliz pozitivist tarihçi Henry Thomas Buckle’ın tarih yöntemine ilişkin görüşlerine getirdiği eleştiriydi (Freund, 2006, s. 226). Buna göre, Buckle’ın projesinin insan iradesine, eyleme ve “amaç” kavramına yer vermiyordu (Beiser, 2018, s. 166–168). Her ne kadar Droysen de bir tür “büyük adam tarihi” yaparak toplumsal öznellik ve irade alanını bir ölçüde sınırlamışsa da, bu iradeci/özneci eleştiri tarihselci gelenekte bireyin faaliyet ve failiyet alanının önemsenmesinin bir dayanağı olmuştur. Weber’deki eyleme aktör tarafından yüklenen öznel anlam vurgusu da aynı çizginin uzantısı olarak kabul edilebilir.

Almanya’da özel olarak “kültürel tarih”e odaklanan ayrı bir dergi de görüyoruz. 1856-59 yılları arasında “Kültürel Tarih Arşivi” (*Archiv für Kulturgeschichte*) olarak yayımlanan bu dergi, 1872-1902 yılları arasında “Kültürel Tarih Dergisi” (*Zeitschrift für Kulturgeschichte*) adını alıyor. Yine 1897-1900 arasında “Kültürel Tarih Araştırmaları” (*Beiträge zur Kulturgeschichte*) dergisiyle karşılaşılıyor ve dergi isimlerinde iktisat ve siyasetle “kültürel tarih”in yan yana geçtiği örneklerle rastlıyoruz.

Huizinga’nın “19. yüzyılın en bilge entelektüeli” dediği Jacob Burckhardt’ın *İtalya’da Rönesans Kültürü* 1860’ta yayımlanmıştı. Burckhardt’a göre toplumu anlamının üç ayağı devlet/siyaset, kültür ve dindi. Bu üçlü “kültürel tarih”in ima ettiği bütünsel tarih anlayışına örnek olarak değerlendirebilir. Braudel’in tespitine göre Burckhardt’ın *İtalya’da Rönesans Kültürü* kitabında bunlara ayırdığı oran: %60 siyasi tarih, % 30 kültür, % 10 din şeklindeydi. Bu da Braudel tarafından başarısız bir bütün teşkil etmekle suçlanıyordu. Siyaseti ele alsada “maddi ve toplumsal bünyeler”i (başka bir deyişle iktisadı) dışarıda bıraktığı için “göz kamaştırıcı” üst yapı, yazarın somutu arama arzusuna rağmen havada kalıyordu (Braudel, 1992, s. 272).

1880 ve 1890’larda Almanya’da “kültürel tarih” ve “sosyal tarih”in yükselişe geçtiğini görüyoruz. Bunu dış siyasetin yerini iç siyasetin almasıyla, toplumun giderek

20 Buckle’ın Almanya’daki pozitivist çevreler üzerindeki etkisi için bk. Fuchs (1994).

daha özerk bir varlık göstermeye başlamasıyla, hızlanan sanayileşmeyle birlikte “toplumsal mesele”nin (*soziale Frage*) önem kazanmasıyla ilişkilendirebiliriz. Asıl amacı yaptığı araştırmalarla devlete yol göstermek olan *VfS*’nin çalışmaları incelendiğinde, 1870’lerde iktisadi tarihin odakta yer aldığı, 1890’lardan itibaren Max Weber’in de yakından ilişkili olduğu Evanjelik Sosyal Kongrenin (*Evangelisch-Sozialer Kongress, ESK*) ve Sosyal Reform Topluluğunun (*Gesellschaft für soziale Reform, GfSR*) kurulmasıyla, Tarihselci İktisat Okulu’nda, iktisadi zihniyete yönelik ampirik çalışmaların arttığı, tabir yerindeyse bir “kültürel dönemeç” (*cultural turn*) yaşanmıştır (Baş, 2015, s. 174).

1880’lerde “kültürel tarih”in yanı sıra “sosyal tarih” ifadesini²¹ de kullanan Karl Lamprecht (1856-1915) isminin özellikle öne çıkmaktadır. 1900 yılında “Kültürel Tarih Yöntemi” (*Die kulturhistorische Methode*) başlıklı bir kitap da çıkaran Lamprecht’in özellikle 1886 tarihli “Ortaçağda Alman İktisat Hayatı: Moselle Vadisinde Maddi Kültürün Gelişmesinin Kaynaklara Dayalı Olarak İncelenmesi” (*Deutsches Wirtschaftsleben im Mittelalter: Untersuchungen über die Entwicklung der materiellen Kultur des platten Landes auf Grund der Quellen zunächst des Mosellandes*) çalışması başarılı bir sosyal tarih çalışması olarak nitelenmektedir. Moselle vadisinin ekonomik tarihi, yapıları, zihniyetlerine odaklanan (Iggers, 2016, s. 37) bu “bölgesel tarih” (*Landesgeschichte*) çalışması birincil kaynaklardan hareket etmekte ve toplum, siyaset ve iktisadi bir bütünün parçaları şeklinde ele almaktaydı. Bu anlamda “bölgesel tarih” sosyal tarihin bir görünümünün yakalanabileceği, sosyal tarihe izin verilen bir alan olarak öne çıkmaktaydı (Iggers, 2016, s. 35).

1880’lerde “kültürel tarih” ve “sosyal tarih” savunusu yapan bir başka isim de Eberhard Gothein’dir (1853-1923). Gothein 1889 tarihli “Kültürel Tarihin Görevleri” (*Aufgaben der Kulturgeschichte*) başlıklı kitabında toplumu ve iç politikayı merkeze alarak sosyal tarihi ve interdisipliner çalışmayı savunuyordu. Nitekim 1889’da devleti ve dış siyaseti merkeze alarak siyasi tarihi savunan Dietrich Schäfer ile aralarında bir tartışma çıkmıştır (Iggers, 2016, s. 35).

1891’de, yayını 1909’a kadar süren ve Durkheim’in *Année Sociologique* dergisinde övgüyle söz edilen 12 ciltlik “Alman Tarihi”nin (*Deutsche Geschichte*) ilk cildinin yayımlanmasıyla patlayan “Tarihte Yöntem Tartışması” (*Methodenstreit der Geschichtswissenschaft*) ya da “Lamprecht Tartışması”nda Lamprecht, tarihin “esas olarak sosyo-psikolojik bir bilim” olduğunu savunuyor ve akademik tarihin Ranke çizgisindeki devlet merkezliliğine karşı çıkıyordu. Lamprecht tarihi Leipzig Üniversitesindeki meslektaşları Wilhelm Wundt’un “sosyal psikoloji”si ve Friedrich Ratzel’in “beşeri-tarihsel coğrafya”sı ile birlikte, farklı disiplinlerle “ortaklaşa”

21 Almanca’da “sosyal tarih” (*Sozialgeschichte* ve *Socialgeschichte*) ifadesine 1801-1899 aralığındaki kitap başlıkları arasında sadece 83 kayıta rastlıyoruz. Bunlar da büyük ölçüde 1890’larda yoğunlaşıyor, ayrıca işçiler ve sendikalar gibi “sosyal mesele” (*soziale Frage*) konularına eğiliyor.

çalışan bir sosyal bilim olarak görüyordu. Akademik tarih de kendisini siyasi tarih ve büyük adamlarla sınırlamamalı, “sadece sıradağları ve dorukları” değil, “dağların etekleri” de dahil “bütün kara kitlesi”ni merak etmeli (Otto Hintze) (Burke, 2014, s. 14). Lamprecht’in siyaset ve iktisat dışı alanı da tarihe katmaya dönük girişimi Friedrich Meinecke ve Georg von Below gibi siyasi/iktisadi tarihçiler tarafından da tepkiyle karşılanmıştı (Braudel, 1992, s. 261).

Bu hacimli kitabın yerleştiği bir zıtlık bağlamı da iki ucu teşkil eden betimleme ve genellemeden hangisine daha yakın durmak gerektiğiyle ilgilidir. Ranke ve Windelband gibi isimler betimleyici tarihi esas alırken, Lamprecht bu eserinde kavramlara ve genellemelere ulaşmakla kalmıyor, “tarihsel gelişmenin önceden saptanmış yasaları”ni kanıtlamaya çalışarak diğer uca savruluyordu. Nitekim Max Weber bu kitabı “spekülatif bir saçmalık” olarak görerek eleştirmektedir: “Tarihsel çalışmayı daha büyük kavramsallaştırmaya [meşru teorizasyon] doğru yönlendirme çabasını yıllarca iflah olmayacak biçimde bozdu.” (Iggers, 2016, s. 33). Kitap, yukarıda da değindiğimiz “halk ruhu” (*Völkseele*) kavramını esas alan ve Alman romantik felsefesi ile paralel olarak “bütün çağlar boyunca değişmeden kalan ulusal ruh” anlamında kullanması açısından “ampirik tarihselcilik”ten çok “tarih felsefesi”ne ait görülebilir.

Lamprecht temelde bir kültürel tarihçiydi ve tarihin temelinde psikolojik güçlerin, topluluğun bütününe kolektif psişesinin yattığını savunuyordu (Breisach, 1983, s. 279). Lamprecht Yeni Rankeci devlet merkezli yaklaşıma ve Treitschke’nin tarihi “büyük adamlar”ın yaptığı şeklindeki inancına karşı kültürel tarihin, maddi etkenlerin, çevresel şartların, toplumsal kurumların ve iktisadi gelişmenin önemini vurguluyordu. İradecilik-belirlenimcilik dikotomisi karşısında hem bireyin özgürlüğünü hem de tarihte düzenlilikler bulunabileceğini kabul eden bir konum benimsiyordu (Akyurt, 2017, s. 287).

Lamprecht’in “evrensel tarih” anlayışında (*Universalgeschichtskonzeption*) ve temelinde yatan ruhsal gelişim (*Psychogenese*) teorisinde Wilhelm Wundt’un *Völkerspyschologie*’sinin etkisi görülüyordu. Lamprecht’in bu teorisinde millî bilincin tarihsel gelişmesi, iktisadi kültürün gelişme aşamalarına da denk düşen “kültür çağları”na (*Kulturzeitaltern*) göre dönemselleştirilmektedir. Lamprecht’in yaklaşımı, çağdaş akademik tarihçiler arasında pek çok tartışmaya yol açmış, ekseriyetle olumsuz karşılanmıştır (Smith, 1991, s. 127). Lamprecht’in muarızlarından Georg von Below, 1898’de yayımladığı “Yeni Tarih Yöntemi” (*Die neue historische Methode*) başlıklı makalede Lamprecht’in tarihteki gelişme yasalarını tepite kalkışmasını eleştirmiştir (Below, 1898, s. 193). Lamprecht bu tartışma sonucunda akademik Alman tarihçileri “lonca”ında “pozitivist” damgası yiyerek (Smith, 1991, s. 83) tecride uğramışsa da “kültürel tarih” yaklaşımı Fransa’da Annales Okulu üzerinde ve ABD’de etkili olmuştur (Breisach, 1983, s. 342–343).

1880'lerden 1900'lere "kültürel tarih" çalışmalarında adeta bir patlama olduğu, her on yılda kitap sayısının ikiye katladığı söylenebilir. Böylece her alanda kültürel tarih çalışmaları yapılmış; tıbbın, cerrahinin, arıcılığın, aşkın, müziğin, sokak isimlerinin, Haçlıların, evcil hayvanların, savaşın, simyanın, gül motifinin ilh. kültürel tarihi üzerine eğilen araştırmalar ortaya konmuştur. Nitekim Alfred Weber 1935'te "kültürel tarih" verimlerinin aslında "kültür sosyolojisi" olarak, yani bu tarih eserlerinin sosyoloji eserleri olarak, değerlendirilebileceğine yönelik tezini dünya tarihi üzerinden örneklediği "Kültür Sosyolojisi Olarak Kültürel Tarih" (*Kulturgeschichte als Kultursoziologie*) başlıklı bir çalışma yayımlamıştır (Weber, 1935). Alman sosyal bilim tarihinde 1780'lerden itibaren yoğunlaşan "kültürel tarih" çalışmaları, "kültür sosyolojisi" olarak ele alınabileceği gibi "sosyal tarih" olarak da düşünülebilir. Bu açıdan bakıldığında, Alman tarihselci sosyal bilim geleneği içinde "sosyal tarih" eğiliminin "kültürel tarih" adı altında da olsa çok eskilere dayandığı görülmektedir.

Sonuç

Alman tarihçiliğinin 1750-1900 yılları arasındaki serüvenine baktığımızda, ana eksenini Iggers tarafından formüle edildiği gibi bir "devlet merkezlilik"ten ve Braudel'in eleştirisinde dile getirdiği gibi ekonomik ve siyasi temelden yoksun, soyut ve havada kalmış bir "kültür merkezlilik"ten çok, "evrensel kültürel tarih" programının teşkil ettiğini iddia etmek anlamlı görünmektedir. Alman sosyal bilim geleneğinin öncüsü, kurucusu ve modeli olarak tarih bilimsel ve siyasi pek çok meydan okuma ile karşılaşmış, bunlar karşısında ayakta kalmaya çabaladıkça zenginleşmiş, Almanya'ya özgü karakteristikler kazanmıştır. Makalede Alman tarihçiliğinin yöntem ve uygulama alanındaki tezahürlerine bakılmış, bu geleneği özgün kılan tarihsel sebeplere odaklanılmıştır. Ayrıca "evrensel kültürel tarih" programının "kültürel tarih" boyutundan dönemsel bir uzaklaşma mahiyetindeki "devlet merkezlilik" eğilimlerinin tarihselleştirmesine çalışılmıştır.

Aslında bu program, "akıl yüzyılı" olarak bilinen 18. yüzyılın ortalarında ortaya çıkan bütünsel tarih ilgisinin ve tarihsel-toplumsal dünyaya ilişkin sınırlı bile olsa bilimsel bilgi üretilebileceğine ilişkin iyimserliğin sonucudur. İngiltere ve Fransa galip ülkeler sıfatıyla ampirik, bütünsel ve bilimsel tarih ilgisinden uzak kalarak tarih felsefesiyle yetinirken, buna mukabil Alman tarihçiliği bu ilgiden hareketle "ampirik bilim olarak tarih", "tarih için tarih" ve "tekile saygı" ilkelerine ulaşmıştır. Ampirik bir bilim olarak tarih bu anlamda, merkezileşen Aydınlanma devletlerinin doğal hukuk teorisinde ve tarih felsefesinde temellenen tecavüzleri karşısında farklı yerelliklerin haklarını korumak isteyen tarihçilerin çabalarıyla ilişkilendirilmektedir. Başka bir deyişle, Fransız aklına ve Aydınlanma çağının felsefi saldırılarına karşı milli geleneklerin bilim cephesinden ürettikleri bir tepki olarak değerlendirilmektedir.

Nitekim Meinecke-Troeltsch formülasyonu da tarihselciliği, insanı anlamaya çalışan 17. ve 18. yüzyıl Avrupa düşüncesinin mantıki sonucuna vardırılmasından ibaret sayar ve fakat sadece Almanya’da bu sonuca ulaşıldığını vurgular. Buna göre Alman tarihselciliği modern düşünceyi, “doğal hukuk teorisi”nin iki bin yıllık boyunduruğundan ve evrenin, bütününe hakim olan rasyonel düzene denk düşen zaman-üstü ve mutlak geçerliğe sahip hakikatler üzerinden kavranmasından kurtarmıştır (Iggers, 2012, s. 5). Ayrıca 1750’den itibaren Orta Çağ da dahil olmak üzere Antik Çağdan beri hakim olan; insan doğası, ahlak ve aklın mutlak, ebedi ve evrensel olduğunu savunan tarih-dışı (*ahistoric*) düşünme biçiminin yerini almış ve bunların göreceli, değişken ve özel olduğunu öne sürmüştür (Beiser, 2011, s. 1). Böylece tarihselci bilim *insan doğasını* değil, *insanın tarihteki tecrübesinin sonsuz çeşitliliğinin anlaşılmasını* merkeze alır. Meinecke’ye göre tarihselcilik, “doğal hukuk teorisi”nin temelden bir eleştirisi anlamına gelir ve Fransız İhtilali sonrası dönemde Almanya tarihselciliği geliştirirken, Batı Avrupa’nın diğer ülkelerinin doğal hukuk düşüncesine bağlı kalması, iki taraf arasında gerçekleşen kültürel ve politik farklılaşmanın sonucudur (Iggers, 2012, s. 5).

“İnsan doğası” yerine “insan tecrübesi”ni esas alması sonucunda, bu ampirik tarih projesi farklı insani faaliyet alanlarını hem tek tek hem de bütünsel bir perspektifle ele almaya yönelmiştir. Buna göre tarihsel toplumsal dünyayı nasıl sadece siyaset ve iktisat üzerinden anlamak mümkün değilse salt kültür, din ve sanat üzerinden de anlamak mümkün değildir. 1750-1900 arası Alman tarihçiliğinde, Braudel’in Burckhardt’a yönelik kültürün bir temelsiz bir üst yapı olarak ele alındığı eleştirisini haklı çıkaracak pek çok eser bulunabilir. Fakat Alman tarihçiliğinin sarkacı kültür-din-sanat ile siyaset-ekonomi kutupları arasında, “bütünleştirici” bir yaklaşım geliştiremeden sallanıp durmuş olsa bile, birikimsel olarak bakıldığında ortaya bütünsel bir tarihsel toplumsal dünya resmi çıkacaktır. Bu anlamda Braudel’in eleştirisi Iggers’in eleştirisi ile birbirini dengeler görünmektedir.

Tarih felsefesinden bütünüyle ayrı olarak ampirik zeminde gelişen “evrensel kültürel tarih” anlayışının “kültürel tarih”te (*Kulturgeschichte*) ifadesini bulan ilk boyutu toplumsal hayatın siyaset, iktisat, kültür, din gibi alanlarının eksiksiz olarak birbirleriyle ilişkilendirilerek ele alınmasının ötesinde birbirlerine indirgenmeden, birbirleri itibariyle değil kendi özerklikleri içinde, kendileri itibariyle ele alınmasıdır. Mesele bizatihi tarihçinin kendisini siyaset ve iktisatla sınırlamayıp kültürü de incelemeye konu edip etmediği değil; kültürün bir yönetim sorunu olarak, siyasete indirgenerek değil kendisi itibariyle incelenip incelenmediğidir. Makale, Iggers tarafından Alman tarihselci tarihçiliğinin ayırıcı vasfı olarak formüle edilen devlet merkezliliğin “evrensel kültürel tarih” programından dönemsel “sapma”lar olarak da görülebileceğini savunmaktadır. Bu yönelimlerin arkasında, katı bilimsellik kıstaslarının tarihçiyi devlet arşivleriyle ve dolayısıyla devletin tarihiyle sınırlaması, merkezi hükümetin aşırı güçlenmesi,

toplumsal alanın politika üretimi merkeze alınarak incelenmesinin teşvik edilmesi gibi sebepler bulunabilir. Halbuki “kültürel tarih”ten anlaşılan, sadece toplumsal alanın tarihsel araştırmaya dahil edilmesi değil, örneğin devletin yönetsel ihtiyaçları ve beklentileri değil, kendisi itibariyle ele alınmasıdır.

Aynı şekilde “evrensel tarih” için de farklı milletlerin tarihinin anlatıya dahil edilmesi yeterli değildir. Farklı milletlerin kendileri itibariyle ele alınması gerekir. Fakat Ranke’nin –aşırı öznelci, dolayısıyla bir çeşit naif nesnelci– kültürcü pozisyonunun imkansızlığı ve “tarihçinin öznelliğinin kaçınılmazlığı” Droysen tarafından ortaya konmuştur. Böylece farklı çağ ve kültürlerin/milletlerin Herder’in tahayyülündeki gibi eşit statüye sahip sayılması, tarihçinin bakış açısının farkında olunması ve tarihçinin öznelliğinin ele alınan çağ veya kültürün/milletinkinden üstün görülmemesi Alman “evrenselci tarih” anlayışının revize edilmiş mütevazı versiyonunun ilkeleri olarak kabul edilebilir.

Herder’in tarihçinin tarihi kendi çağ ve ülkesinden, kendi değerlerini merkeze alarak incelemesine yönelik eleştirisi (Gökberk, 1948, s. 79) Alman tarihselciliğinin “tekile saygı” ilkesine paralel olarak, her çağ, ülke ve olayın kendi iç mantığı esasında ele alınmasına dönük bir çağrı teşkil ediyordu. Bu anlamda Herder de Ranke de pozitivism öncesi bir iyimserlikle tarihçinin öznelliğini göz ardı ediyordu. Droysen ise Alman tarihçiliğinin üzerinde uzlaştığı bu politika dışılık varsayımının naifliğine dikkat çekmişti. Nitekim Droysen’in çalışmaları bazı tarihçiler tarafından anakronizmle, tarihteki insanların kendi orijinal durumlarını esas almamakla eleştirilse de, “evrensel kültürel tarih” projesinin naif nesnelci versiyonunun sınırlılığına işaret ederek onu öznelci sınırlara doğru genişletip zenginleştirmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Droysen’in Prusya merkezliliği milliyetçiliğin basit bir sonucu değil, tarihçilikte öznelliğin bertaraf edilemezliğine ilişkin ulaştığı yüksek özdüşünüm seviyesinin bir yansımasıdır. Buradaki temel farklardan biri de Droysen’in etnosantrizmimin üstünü örtmeye çalışmaması ve evrensellik iddiasında bulunmamasıdır.

Kaynakça/References

- Akyurt, M. A. (2017). *Alman sosyolojisinde yöntem tartışmaları (1870-1914)* (Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi, İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Aytaç, G. (Ed.). (2008). *Schiller*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Barnard, F. M. (1989). *Self-direction and political legitimacy: Rousseau and Herder*. Oxford, England: Oxford University Press.
- Baş, M. F. (2015). *Tarihçi iktisattan sosyolojiye: Gerhard Kessler* (Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi, İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Beiser, F. C. (2007). Historicism. In *The Oxford handbook of continental philosophy*. Retrieved from <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199234097.003.0006>
- Beiser, F. C. (2011). *The German historicist tradition*. Oxford: Oxford University Press.
- Beiser, F. C. (2015). *The Genesis of Neo-Kantianism: 1796-1880*. Oxford: Oxford University Press.
- Beiser, F. C. (2018). *Hegel'den sonra: 1840-1900 yılları arasında Alman Felsefesi*. (S. Soysal, Çev.). İstanbul: Hil Yayınları.
- Below, G. von (1898). Die neue historische Methode. *Historische Zeitschrift*, 81(2), 193–273.
- Blackbourn, D., & Eley, G. (1985). *The peculiarities of German history: Bourgeois society and politics in nineteenth-century Germany*. Oxford: Oxford University Press.
- Blanke, H. W., Fleischer, D., & Rüsen, J. (1984). Theory of history in historical lectures: The German tradition of historicism, 1750-1900. *History and Theory*, 23(3), 331–356.
- Braudel, F. (1992). *Tarih üzerine yazılar* (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Breisach, E. (1983). *Historiography*. Chicago: University of Chicago Press.
- Burke, P. (2014). *Tarih ve toplumsal kuram* (6. basım, M. Tunçay, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Dellaloğlu, B. F. (2010). *Romantik muamma*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Durkheim, É. (1915). *Germany above all*. Paris: Librairie Armand Colin.
- Forster, M. (2018). Johann Gottfried von Herder. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford encyclopedia of philosophy*. Metaphysics Research Lab, Stanford University. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/archives/spr2018/entries/herder/>
- Freund, J. (2006). Max Weber zamanında Alman sosyolojisi (K. Tuncer, Çev.). T. Bottomore & R. Nisbet (Ed.), *Sosyolojik çözümlemenin tarihi I* içinde (ss. 225–273). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Freyer, H. (2012). *Sosyoloji kuramları tarihi*. (M. R. Ayas, Ed., T. Çağatay, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Fuchs, E. (1994). *Henry Thomas Buckle: Geschichtsschreibung und Positivismus in England und Deutschland*. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag.
- Gökberk, M. (1948). *Kant ile Herder'in tarih anlayışları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Iggers, G. G. (1962). The image of ranke in American and German Historical thought. *History and Theory*, 2(1), 17–40.

- Iggers, G. G. (2012). *The German conception of history: The national tradition of historical thought from Herder to the present*. Middletown: Wesleyan University Press.
- Iggers, G. G. (2016). *Yirminci yüzyılda tarih yazımı: Bilimsel nesnellikten postmodernizme* (6. basım, G. Ç. Güven, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Käsler, D. (1984). *Die frühe deutsche Soziologie: 1909 bis 1934 und ihre Entstehungs-Milieus: eine wissenschaftssoziologische Untersuchung*. Opladen: Westdt. Verl.
- Müller, H. (1917). *Johann Martin Chladenius (1710-1759): Ein Beitrag zur Geschichte der Geisteswissenschaften, besonders der historischen Methodik*. Berlin: Verlag von Emil Ehering.
- Özlem, D. (2001). *Max Weber'de bilim ve sosyoloji* (3. basım). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Plessner, H. (1982). *Die verspätete Nation*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Ringer, F. K. (1990). *The decline of the German mandarins: The German academic community, 1890-1933*. Hanover, London, UK: University Press of New England.
- Scholtz, G. & Aliy, A. (2012). Sunuş. *Teolog filozof Schleiermacher: Yaşamı eserleri felsefesi içinde* (A. Aliy Çev., s. 9–15). Ankara: Elis Yayınları.
- Smith, D. (1991). *The rise of historical sociology*. Cambridge: Polity.
- Weber, A. (1935). *Kulturgeschichte als Kultursociologie*. Leiden: A.W. Sijthoff.
- Wehler, H.-U. (1981). "Deutscher Sonderweg" oder allgemeine Probleme des westlichen Kapitalismus? Zur Kritik an einigen "Mythen deutscher Geschichtsschreibung". Stuttgart: Klett-Cotta.
- Zammito, J. H. (2002). *Kant, Herder, and the birth of anthropology*. Chicago, IL: University of Chicago Press.